

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра конституційного права та правосуддя

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Правовий статус вищих спеціалізованих судів в Україні»

«Legal status of the higher specialized courts in Ukraine»

Виконав: здобувач заочної форми навчання

спеціальності 081 Право

Освітня програма «Право»

Дехтярук Владислав Валерійович

Керівник: к.ю.н., доц. Борщенко В. В. _____

Рецензент: к.ю.н., доц. Саракуца М.О.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ від 2025 р.

В.о.завідувача кафедри
_____ Тетяна СТЕПАНОВА
(підпис)

Захищено на засіданні ЕК №
протокол № від _____ 2025 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)
Голова ЕК
_____ Олена МИКОЛЕНКО
(підпис)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ	
1.1. Місце і роль вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України.....	7
1.2. Засади діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні	18
Висновки до Розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ	
2.1. Зміст та особливості правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності	40
2.2. Зміст та особливості правового статусу Вищого антикорупційного суду	56
Висновки до Розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ	
3.1. Перспективи розвитку та вдосконалення нормативного забезпечення правового статусу вищих спеціалізованих судів.....	71
Висновки до Розділу 3.....	81
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС	Верховний Суд
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
ЄКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗУ	Закон України
КАС України	Кодекс адміністративного судочинства України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КСУ	Конституційний Суд України
КУ	Конституція України
РАУ	Рада адвокатів України
ЦК України	Цивільний кодекс України
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми. Створення вищих спеціалізованих судів в Україні є важливим свідченням європейського спрямування судової реформи, яка орієнтована на інституційне посилення судової влади та її адаптацію до розгляду складних і специфічних категорій справ, що зумовлені динамікою сучасного правового середовища. Запровадження таких судів має на меті не лише підвищення ефективності здійснення правосуддя, а й формування стійкої довіри громадян до судової системи як гаранта захисту їхніх прав, свобод і законних інтересів.

У цьому контексті дослідження правового статусу вищих спеціалізованих судів в Україні набуває особливої актуальності, адже саме чітке нормативне визначення їх місця, компетенції та організаційної структури є необхідною умовою забезпечення стабільності судової системи, її відповідності європейським стандартам і подальшого розвитку в межах правової держави.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали праці таких вчених-правників як В. Авер'янов, С. Алфьоров, К. Бабенко, О. Бандурка, В.Бевзенко, О. Дудченко, В. Єгорова, М. Івчук, Р. Ігонін, Н. Квасневська, І.Коваль, В. Молдован, Л. Москвич, І. Назаров, А. Неугодніков, Н.Олефіренко, О. Прокопенко, Ю. Прокопів, М. Савенко, В. Сердюк та інші.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є вивчення правового статусу вищих спеціалізованих судів в Україні та проблеми їх функціонування.

Зазначена мета виокремила такі задачі дослідження:

- розкрити місце і роль вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України;
- окреслити засади діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні;

- зазначити особливості правового статусу Вищого антикорупційного суду та особливості правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності;

- з'ясувати перспективи розвитку та вдосконалення нормативного забезпечення правового статусу вищих спеціалізованих судів.

Об'єктом дослідження є правовідносини, пов'язані з правовим статусом вищих спеціалізованих судів в Україні.

Предметом дослідження є правовий статус вищих спеціалізованих судів в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу магістерського дослідження склали методи і прийоми наукового пізнання – як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні. За допомогою діалектичного методу було визначено місце і роль вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України (Розділ 1), а також надано визначення «правового статусу вищих спеціалізованих судів в Україні». За допомогою системного методу були виявлені шляхи удосконалення нормативного забезпечення правового статусу вищих спеціалізованих судів (Розділ 2, Розділ 3). Серед емпіричних методів, які було застосовано в під час написання кваліфікаційної роботи, можна виокремити метод аналізу та синтезу, завдяки яким було проведено дослідження теоретико-правових засад формування правового статусу вищих спеціалізованих судів в Україні (Розділ 1), зокрема, виявлена особлива роль принципів діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що робота є дослідженням правового статусу вищих спеціалізованих судів в Україні та проблем їх функціонування, за результатами якого сформульовано ряд наукових положень і висновків. Зокрема, до них відносяться такі:

- розкрито місце і роль вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України;

- виявлені засади діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні;
- розкрито особливості правового статусу Вищого антикорупційного суду та особливості правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності;
- виявлені перспективи розвитку та вдосконалення нормативного забезпечення правового статусу вищих спеціалізованих судів.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, п'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

1.1. Місце і роль вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України

Модель судоустрою в Україні зазнала суттєвих змін після прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року. Хоча фундаментальні принципи побудови судової системи територіальність, спеціалізація, незалежність та єдність судової влади залишилися незмінними, зміст і форма організації вищих спеціалізованих судів набули нового характеру. Якщо раніше такі суди виконували функції вищих судових органів у відповідних галузях юрисдикції, то нині вони мають інституційно автономний статус, зокрема у вигляді «Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності, що створені на підставі положень Закону 2016 року» [1].

Реформування судової системи є частиною ширшого процесу політико-правових трансформацій, спрямованих на формування в Україні ефективної, демократичної моделі правосуддя, узгодженої з міжнародними та європейськими стандартами. У цьому контексті важливим завданням є забезпечення того, щоб суди виступали не лише органами розгляду спорів, а й справжніми гарантійними механізмами реалізації права і справедливості. Судова реформа, як слушно зазначається у наукових джерелах, «є перманентним, поетапним процесом, який охоплює етапи формування судової влади, її системного оновлення та вдосконалення в межах державного механізму поділу влади» [2].

Конституція України закріплює засадничий принцип «верховенства права (стаття 8) та визначає судоустрій як систему, побудовану за принципами територіальності та спеціалізації (стаття 125)» [3]. Ці положення

формують нормативну основу для існування вищих спеціалізованих судів як окремої ланки судової влади, наділеної спеціальними повноваженнями у визначених законом сферах.

Для розуміння природи цих судів важливо уточнити категорію «спеціалізація». Отже, «у семантичному значенні цей термін означає процес набуття спеціальних знань і компетентності у певній сфері, що забезпечує підвищення якості професійної діяльності» [4]. В юридичному контексті спеціалізація судів означає «виокремлення окремих юрисдикцій для розгляду певних категорій справ, що відрізняються за предметом спору або за суб'єктним складом сторін. Саме ця риса є фундаментом для побудови сучасної моделі судочинства, ефективність якої визнається на міжнародному рівні як запорука якісного правосуддя» [5].

Вітчизняні та зарубіжні науковці підкреслюють, що принцип спеціалізації є невід'ємним елементом реалізації права особи на справедливий суд. Так, Н. В. Сибільова зазначає, що «спеціалізація гарантує розгляд справ компетентним судом, що забезпечує довіру громадян до судової системи та підвищує рівень якості судових рішень» [6]. Аналогічної позиції дотримуються А. А. Стрижак, який наголошує, що «спеціалізація суддів сприяє підвищенню їх професійної кваліфікації та ефективності розгляду складних категорій справ» [7]. В. І. Шишкін, котрий виділяє два рівні спеціалізації «галузеву (зовнішню) та суб'єктну (внутрішню), які реалізуються через створення відповідних судових інституцій або структурних підрозділів» [8].

У свою чергу, В. В. Городовенко пропонує двоплощинне розуміння «спеціалізації: як принцип побудови всієї системи судів та як організаційний принцип діяльності окремої судової установи» [9]. Це означає, що спеціалізація може проявлятися як у формі створення самостійних судів із визначеною предметною компетенцією (наприклад, антикорупційної чи інтелектуальної юрисдикції), так і у внутрішньому розподілі справ між суддями залежно від їх фахового спрямування. Таким чином, спеціалізація

стає дієвим інструментом забезпечення професійності, оперативності та неупередженості судового розгляду.

На міжнародному рівні відсутня уніфікована модель реалізації принципу спеціалізації, проте, як зазначається у Висновку №15 (2012) Консультативної ради європейських суддів, що «створення спеціалізованих судів виправдане лише за умови збереження рівного статусу суддів, дотримання єдності процесуальних стандартів і гарантування якості правосуддя» [10]. Європейські стандарти підкреслюють, що спеціалізація має не відокремлювати, а зміцнювати єдність судової системи, забезпечуючи її професійну компетентність і довіру суспільства.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що принцип спеціалізації судів є не лише технічною ознакою побудови системи судоустрою, а фундаментальною правовою категорією, яка визначає якість і зміст здійснення правосуддя в сучасній Україні. Його значення полягає у забезпеченні такого рівня професійної компетентності суддівського корпусу, який гарантує ефективне, оперативне та неупереджене вирішення справ відповідно до предмета правового спору. У межах європейського контексту спеціалізація розглядається як один із ключових індикаторів верховенства права, адже сприяє реальному втіленню права кожного на справедливий суд, закріпленого у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Сучасна модель судоустрою України, що ґрунтується на положеннях Закону «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року, інтегрує принцип спеціалізації у функціонування всієї судової системи, водночас зберігаючи її єдність. Це означає, що вищі спеціалізовані суди Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності мають діяти не ізольовано, а як органічні складові судової влади, спрямовані на забезпечення реалізації певних галузевих інтересів правосуддя. Вони покликані не лише розглядати конкретні категорії справ, а й формувати

стандарти судової практики у відповідних сферах, сприяючи підвищенню правової визначеності та передбачуваності правозастосування.

Особливої уваги заслуговує те, що спеціалізація судів не повинна зводитися до вузької компетенції чи обмеження доступу до правосуддя. Навпаки, її завдання полягає у створенні таких процесуальних і організаційних умов, за яких кожен учасник правовідносин може розраховувати на фаховий, обґрунтований і справедливий розгляд своєї справи. Як наголошується у Висновку №15 (2012) Консультативної ради європейських суддів (CCJE), спеціалізовані суди виправдані лише тоді, коли їх діяльність підвищує якість судочинства, забезпечує професійну експертизу у складних правових питаннях і не порушує принцип рівного статусу суддів та єдності судової системи [11].

У цьому сенсі, створення вищих спеціалізованих судів в Україні є проявом європейської орієнтації судової реформи, що передбачає інституційне зміцнення судової влади шляхом її адаптації до специфічних категорій справ і нових викликів сучасного правового середовища. Такі суди покликані забезпечити не лише ефективність правосуддя, але й довіру громадян до судової системи як інструмента захисту прав, свобод і законних інтересів особи.

Отже, принцип спеціалізації має розглядатися як ключовий елемент стійкої, демократичної моделі правосуддя, що поєднує в собі компетентність, незалежність та прозорість судової діяльності. Розвиток і вдосконалення системи спеціалізованих судів сприятиме подальшому зміцненню верховенства права, гармонізації національної судової практики з європейськими стандартами та посиленню легітимності судової влади в очах суспільства.

Суттєве значення для розуміння ролі вищих спеціалізованих судів у системі судової влади має саме категорія «система», оскільки вона відображає логічну впорядкованість, взаємозалежність та функціональну

узгодженість усіх елементів судової організації. У довідкових джерелах цей «термін визначається як:

- а) форма організації або будова певного утворення (державних, політичних, господарських структур, установ тощо), тобто певний лад чи режим, що виступає формою суспільного устрою;
- б) сукупність взаємопов'язаних елементів або частин, які об'єднуються за спільною ознакою чи метою функціонування» [12].

Український дослідник В. М. Сагатовський у своїх працях зазначає, що «система це цілеспрямована, функціонуюча конструкція, здатна розв'язувати проблемні ситуації за наявності необхідних зовнішніх умов і факторів, що сприяють її розвитку» [13]. Таким чином, судова система як організаційно-правовий феномен є динамічною структурою, що реагує на зміни суспільно-політичного середовища та виконує своє призначення забезпечення ефективного правосуддя.

Водночас, на думку І. Коваленка, «система це сукупність взаємопов'язаних елементів, що функціонують у взаємодії між собою для досягнення визначених цільових функцій, а отже, у контексті судової влади це єдиний цілісний механізм реалізації державного правосуддя, в якому кожен орган виконує чітко окреслену роль відповідно до принципів територіальності, спеціалізації та ієрархічності» [14].

Розуміння судової системи як структурно впорядкованого, взаємопов'язаного та функціонально цілісного механізму створює концептуальну основу для визначення місця і ролі вищих спеціалізованих судів у її ієрархічній структурі. Судова влада виступає не як сукупність розрізнених органів, а як єдина інституційна система, кожен елемент якої виконує конкретні функції, взаємопов'язані між собою спільною метою забезпеченням ефективного та справедливого правосуддя.

У цьому контексті вищі спеціалізовані суди не є автономними утвореннями чи ізольованими інституціями, а становлять органічну складову загальної судової системи, виконуючи визначені законом завдання у

специфічних сферах правовідносин. Їх діяльність спрямована на розгляд справ, які потребують поглиблених знань, спеціальної підготовки суддів та застосування особливих процесуальних механізмів. Така спеціалізація не лише сприяє підвищенню якості судочинства, а й зміцнює авторитет судової влади, забезпечуючи передбачуваність та професійну узгодженість правозастосування.

Крім того, системний характер судової влади означає, що вищі спеціалізовані суди діють у межах єдиного нормативно-правового поля, взаємодіючи з іншими судами загальної юрисдикції через касаційні та апеляційні механізми. Це забезпечує узгодженість судової практики, сприяє формуванню стабільних правових позицій і підвищує рівень довіри до судової системи загалом.

Таким чином, діяльність вищих спеціалізованих судів є проявом системності судової влади, побудованої на принципах єдності, взаємодії та правової гармонії. Їх функціонування демонструє цілеспрямований характер розвитку судової системи України, що адаптується до зростаючих потреб суспільства та правової складності сучасного життя. У цьому сенсі створення та ефективна діяльність вищих спеціалізованих судів не лише розширює можливості правосуддя, але й зміцнює інституційний фундамент демократичної, правової держави, де судова влада діє як цілісний, узгоджений та справедливий механізм реалізації принципу верховенства права.

Питання визначення поняття «система судоустрою України» залишається дискусійним у сучасній правовій науці, оскільки не існує єдиного, усталеного підходу до його тлумачення. Дослідники по-різному співвідносять та інтерпретують такі категорії, «як *«судоустрій»*, *«судова система»*, *«система судів»* і *«суди»*, часто ототожнюючи їх або ж підкреслюючи змістові відмінності між ними» [115].

Так, Л. М. Москвич розглядає судоустрій як «організаційне оформлення судової системи, тобто певну структурну модель побудови та

функціонування судів у межах державного механізму» [16]. На думку Р. О. Куйбіди, «судоустрій це інституційна система, яка охоплює як самі суди, так і органи, що забезпечують їх діяльність, утворюючи таким чином ширше поняття «система правосуддя», в якій правосуддя розглядається не лише як процес, але й як стан правової реальності» [17].

У свою чергу, М. А. Фоміна зазначає, що термін «судова система» поступово втратив актуальність, еволюціонувавши в поняття *судоустрій*, яке відображає сукупність правових норм, що визначають організаційні засади, структуру, компетенцію та внутрішню побудову судів, а також органів, створених для їх функціонального забезпечення (зокрема, третейські суди, арбітражі тощо)» [18].

Дослідниця І. Є. Туркіна критикує розширене тлумачення поняття «судоустрій» як синоніма «судової системи», наголошуючи, що в вузькому розумінні судоустрій охоплює лише структуру судів, а не всі елементи судової влади. Вона також підкреслює, що часто у правовій науці це поняття визначається некоректно як сукупність норм, які встановлюють завдання, принципи організації, структуру та компетенцію судів» [244].

Близької позиції дотримується І. Шихата, який тлумачить судоустрій як систему норм, що «визначають засади організації, діяльності, структури та компетенції судів» [19]. Це визначення наближає поняття судоустрою до правового механізму, що регулює не лише побудову судової системи, а й порядок її функціонування.

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судоустрій в Україні ґрунтується на принципах територіальності, спеціалізації та інстанційності. У межах цієї системи діють «Вищі спеціалізовані суди, покликані забезпечити розгляд окремих категорій справ. Єдність судової системи гарантується низкою положень: єдиними засадами організації та діяльності судів, єдиним статусом суддів, обов'язковістю правил судочинства, визначених законом, єдністю судової практики, обов'язковістю виконання судових рішень, централізованим фінансуванням з

Державного бюджету, а також здійсненням організаційного забезпечення через органи суддівського самоврядування» [20].

Узагальнення наукових позицій та аналіз чинного законодавства дають підстави стверджувати, що система судоустрою України охоплює вищі спеціалізовані суди як окрему ланку судової влади, що має особливий, функціонально привілейований статус. Вони створені для забезпечення високого рівня правового захисту в найбільш чутливих та складних сферах правовідносин, де загальні суди не завжди здатні забезпечити належну ефективність правосуддя через специфіку предмета спору або підвищені стандарти доказування.

До таких інституцій належать Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності, компетенція яких спрямована відповідно на вирішення категорій справ, що стосуються кримінальних правопорушень корупційного характеру та захисту прав інтелектуальної власності. Їх створення обумовлене як міжнародними зобов'язаннями України, так і внутрішніми потребами правової системи щодо забезпечення належного рівня спеціалізації, оперативності та професійності судового розгляду.

Таким чином, вищі спеціалізовані суди виконують роль інституційних гарантів ефективного та незалежного правосуддя, забезпечуючи поглиблену юридичну експертизу у відповідних сферах та сприяючи реалізації конституційного принципу верховенства права. Їх функціонування посилює спроможність держави протидіяти системним загрозам таким як корупція та порушення прав інтелектуальної власності та відображає сучасний напрямок розвитку української судової системи, що поступово наближається до стандартів європейської судової практики.

Відповідно до статті 31 Закону, у системі судоустрою діють «Вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. У складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій

інстанції, а також утворюється апеляційна палата для розгляду справ в апеляційній інстанції. Апеляційна палата вищого спеціалізованого суду діє у його складі на засадах інституційної, організаційної, кадрової та фінансової автономії. Кількість суддів в апеляційній палаті вищого спеціалізованого суду визначає у межах загальної кількості суддів вищого спеціалізованого суду Державна судова адміністрація України за погодженням із Вищою радою правосуддя» [25].

Відповідно до положень статті 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Вищі спеціалізовані суди здійснюють низку визначених законом повноважень. Зокрема, вони уповноважені «здійснювати правосуддя як суди першої та апеляційної інстанцій у категоріях справ і порядку, передбачених процесуальним законодавством. Крім того, на них покладається функція аналізу судової статистики, узагальнення судової практики та інформування Верховного Суду про результати проведеного узагальнення з метою забезпечення єдності судової практики в державі. Також Вищі спеціалізовані суди можуть здійснювати інші повноваження, прямо передбачені законом» [25].

На думку Л. О. Медведика, нормативно, Вищі спеціалізовані суди систему судоустрою не складають, але відповідно до Закону у ній діють. Таким чином, норма статті 3 Закону про те, що «суди України утворюють єдину систему, є декларативною. Порядок організації та діяльності Вищих спеціалізованих судів не узгоджується з принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності, за якими будується судоустрій. Відповідно, з від ходом від них, визначались їх місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус» [18].

В.В. Чумак в своїй праці зазначає, що «Вищі спеціалізовані суди у системі судоустрою України відіграють важливу роль у цілісному механізмі всієї судової системи, оскільки вони наділені виключною компетенцією розглядати та вирішувати по суті справи окремих категорій, а їх діяльність визначається на рівні окремого нормативно-правового акту, який визначає їх

правовий статус, а отже й місце в системі судустрою України» [25]. Разом з цим, автор зазначає, що «роль вищих спеціалізованих судів у системі судустрою України визначається їх правовим статусом, оскільки саме вони покликані функціонувати як суди першої та апеляційної інстанцій і розглядати справи окремих категорій, що впливає із самої назви вищих спеціалізованих судів України. Зокрема, роль вищих спеціалізованих судів у системі судустрою України полягає в їх компетенції та особливостях їх будови. Місце вищих спеціалізованих судів у системі судустрою України визначається особливостями їх повноважень щодо розгляду та вирішення окремих категорій справ та їх завданнями, визначеними, наприклад, на рівні Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»» [26].

Аналіз сучасного законодавства та наукових підходів дає підстави стверджувати, що правовий статус вищих спеціалізованих судів у системі судустрою України залишається неоднозначним і дискусійним. Незважаючи на їх значну роль у забезпеченні ефективного правосуддя, вони де-юре не включені до структури судової системи, визначеної законом. Відповідно до чинного законодавства, судову систему України формують місцеві, апеляційні суди та Верховний Суд, тоді як вищі спеціалізовані суди визначаються як додаткові інституції, створені для розгляду окремих категорій справ. Такий підхід свідчить про існування прогалин у нормативному закріпленні їх місця в загальній системі судустрою та створює певну інституційну невизначеність, що негативно позначається на узгодженості судової структури держави.

Попри це, функціонування вищих спеціалізованих судів є важливою гарантією реалізації принципу спеціалізації судової влади. Їх поява стала закономірною реакцією на потребу у створенні високопрофесійних судових інституцій, здатних забезпечити поглиблений розгляд складних і специфічних категорій справ, які вимагають не лише загальних правових знань, але й фахової компетентності в окремих галузях права. Таким чином, вищі спеціалізовані суди посідають особливе місце у судовій системі,

виконуючи роль своєрідних інтелектуальних центрів судової експертизи, які підвищують якість правосуддя, сприяють єдності судової практики та забезпечують більш ефективний захист прав, свобод і законних інтересів особи.

Значення цих інституцій полягає не лише у виконанні процесуальних функцій, але й у зміцненні довіри до судової влади, підвищенні її спроможності діяти незалежно й неупереджено. Створення Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності має глибоке ціннісне підґрунтя, адже воно спрямоване на досягнення більш повного та справедливого судового захисту у сферах, де порушення прав і зловживання мають особливо негативний вплив на суспільство й державу. Це свідчить про прагнення українського законодавця побудувати модель судоустрою, орієнтовану на функціональну ефективність і довіру громадян.

Разом із тим відсутність чіткої законодавчої інтеграції вищих спеціалізованих судів до системи судоустрою породжує низку практичних і теоретичних проблем. Така ситуація призводить до суперечностей у визначенні їх процесуального статусу, місця в судовій ієрархії та меж їхньої юрисдикції. Ця невизначеність може впливати на стабільність судової практики, викликати колізії у правозастосуванні та створювати ризики порушення принципу правової визначеності.

У підсумку слід зазначити, що місце вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України визначається їх унікальною роллю як галузевих судових інституцій, спрямованих на забезпечення найвищого рівня правосуддя у проблемних, соціально важливих сферах правового регулювання. Вони є інструментом реалізації принципу спеціалізації судової діяльності, який забезпечує не лише ефективність судочинства, а й послідовне втілення ідеї верховенства права в межах національної правової системи.

1.2. Засади діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні

Функціональна незалежність суду є однією з ключових гарантій реалізації принципу верховенства права, адже саме вона забезпечує можливість здійснення правосуддя без будь-якого зовнішнього чи внутрішнього впливу. Незалежність суду виявляється не лише у формальній автономії суддів, але й у належному функціонуванні всієї судової системи, яка має бути побудована таким чином, щоб гарантувати свободу судді у прийнятті рішень, виходячи виключно з вимог закону та внутрішнього переконання.

Змістовна сторона цього принципу полягає у тому, що процедура здійснення правосуддя повинна бути організована так, аби унеможливити будь-яке втручання адміністративне, політичне чи економічне у процес судового розгляду. Саме тому форма правового регулювання діяльності судів, порядок їх створення, визначення компетенції, кадрове наповнення, фінансове забезпечення, а також правовий статус суддів виступають безпосередніми індикаторами рівня незалежності судової влади.

Особливої актуальності це питання набуває у контексті діяльності вищих спеціалізованих судів, адже ефективність їх функціонування та здатність забезпечувати спеціалізоване правосуддя значною мірою залежить від стійкості правових механізмів, які гарантують їх автономію. Чим більш чітко визначеною і збалансованою є система правових засад їх організації та діяльності, тим вищими є гарантії їх незалежності, об'єктивності та професійної компетентності.

Вищі спеціалізовані суди, з огляду на специфіку їх юрисдикції антикорупційної та у сфері інтелектуальної власності, потребують особливої моделі функціональної незалежності, яка враховує підвищені вимоги до неупередженості суддів, професійної доброчесності та захисту від будь-яких форм впливу. Водночас забезпечення цієї незалежності неможливе без

належного нормативного регулювання, ефективного кадрового добору та фінансово-матеріальної стабільності судових інституцій.

Таким чином, засади діяльності вищих спеціалізованих судів повинні розглядатися як системоутворюючий елемент судоустрою, що визначає не лише їх функціональну роль у забезпеченні правосуддя, а й рівень довіри суспільства до всієї судової влади. Гарантована законом незалежність таких судів є не лише передумовою справедливого правосуддя, а й ключовим чинником утвердження демократичної державності та правової стабільності в Україні.

У сучасній юридичній науці поняття *«принципи»* цілком обґрунтовано ототожнюють із категорією *«правові засади»*, адже, як зазначено у *«Новому тлумачному словнику української мови»*, «засади це основоположні, вихідні положення будь-якої наукової системи, теорії чи ідеологічного напрямку» [15]. Термін *«принцип»* (від лат. *principium* початок, основа) у загальнонауковому сенсі розглядається як головне правило, вихідне положення вчення або концепції, що визначає загальну спрямованість і логіку певної діяльності» [17]. Подібний підхід відображено і в інших наукових джерелах, де «принцип трактується як базова ідея, першооснова або найзагальніше положення, що формує основу відповідної теорії чи системи знань» [17].

У правовій доктрині поняття *«принципи права»* отримало глибоке теоретичне обґрунтування. Так, П.М.Рабінович визначає їх як «керівні засади (ідеї), що зумовлені об'єктивними закономірностями розвитку суспільства та людини, визначають зміст і спрямованість правового регулювання, виступаючи методологічним фундаментом усієї правової системи» [210]. Подібної позиції дотримуються М.С.Кельман та О.Г.Мурашин, які трактують принципи права як «керівні ідеї, що розкривають зміст, сутність і соціальне призначення права. Вони водночас виступають як об'єктивні закономірності функціонування права і як загальні норми, що діють у межах усього

правового регулювання. Ці норми можуть бути безпосередньо закріплені у законодавстві або виводитися із загального змісту правових актів» [103].

На думку А.М.Колодія, принципи, зокрема й «принципи права, є продуктом людської діяльності, оскільки вони виникають унаслідок соціальних потреб і відображають закономірності суспільного життя. У цьому сенсі вони є не лише правовими, а й соціальними явищами, як за джерелом свого походження, так і за змістом» [115]. П.Д.Пилипенко розвиває цю думку, наголошуючи, що «принципи права мають ідеологічну природу, а їхнє закріплення у правовій формі є умовою набуття ними юридичного значення». Науковець підкреслює, що «лише ті керівні ідеї, які знайшли нормативне відображення в актах законодавства, можуть вважатися справжніми принципами права, оскільки лише тоді вони стають обов'язковими орієнтирами правозастосування» [187].

Таким чином, принципи права, розглянуті через призму поняття правових засад, становлять ідеологічне та нормативне підґрунтя всієї правової системи. Вони визначають зміст, напрям і межі діяльності суб'єктів правовідносин, забезпечують внутрішню узгодженість правового регулювання і стабільність правопорядку. Саме тому дослідження принципів права, зокрема у сфері судоустрою та діяльності спеціалізованих судів, є надзвичайно важливим для розуміння сутності та ефективності функціонування сучасної правової системи України.

Аналізуючи наукові підходи до визначення сутності принципів діяльності вищих спеціалізованих судів, можна дійти висновку, що вони становлять ідейно-правову систему, яка поєднує нормативно закріплені та практично реалізовані засади судочинства. Принципи діяльності цих судів визначають не лише організаційні та процедурні аспекти функціонування судової влади, а й формують світоглядну основу, на якій ґрунтується здійснення правосуддя у спеціалізованих сферах. Вони забезпечують узгодженість між законодавчими нормами та практикою правозастосування,

виступаючи водночас мірилом ефективності функціонування судової системи та індикатором її демократичної зрілості.

Змістовно принципи діяльності вищих спеціалізованих судів можна розглядати як правові орієнтири, що спрямовують їхню діяльність на забезпечення неупередженого, професійного та ефективного здійснення правосуддя. Вони є результатом взаємодії правової теорії, судової практики та управлінських рішень органів суддівського врядування, таких як Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України тощо. Саме через такі принципи держава гарантує стабільність судової влади, її незалежність, підзвітність суспільству й водночас захист прав і законних інтересів особи. У цьому сенсі вони виконують не лише нормативну, але й регулятивну, мотиваційну та гарантійну функції, адже визначають не просто порядок дій, а ціннісні межі, у яких ці дії повинні відбуватися.

Крім того, принципи діяльності вищих спеціалізованих судів мають динамічний характер, тобто вони не є статичними нормами, а постійно розвиваються відповідно до трансформацій у судовій системі, оновлення законодавчої бази та європейських стандартів правосуддя. Цей розвиток зумовлюється як внутрішніми факторами модернізацією судової влади, удосконаленням кадрового складу, підвищенням рівня правової культури, так і зовнішніми впливом міжнародного права, практики ЄСПЛ та європейських рекомендацій щодо судового адміністрування. Таким чином, принципи діяльності вищих спеціалізованих судів виступають не лише основою їх правового статусу, але й рушійною силою вдосконалення системи судоустрою України, спрямованою на підвищення якості правосуддя, прозорості судової діяльності та довіри суспільства до судової влади.

Відповідно до Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», цей «суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України». Його діяльність ґрунтується на «положеннях Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», а також інших законів України та чинних

міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України» [5].

Як випливає з аналізу положень зазначеного закону, законодавець не встановив окремого переліку правових засад (принципів), на яких Вищий антикорупційний суд має здійснювати правосуддя. Натомість у нормах Закону лише міститься відсилна норма до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де визначено загальні принципи організації судової влади в Україні [15]. Цей підхід свідчить про те, що діяльність Вищого антикорупційного суду має відбуватися в межах єдиних принципів, які забезпечують функціонування всієї судової системи держави, не створюючи ізольованої правової моделі, але водночас гарантують специфіку реалізації антикорупційного правосуддя.

Відповідно до Розділу I Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «до засад (принципів) організації судової влади віднесено: незалежність судів; право на справедливий суд; право на повноважний суд; рівність усіх перед законом і судом; забезпечення професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд; гласність і відкритість судового процесу; дотримання мовних вимог судочинства; обов'язковість судових рішень; право на перегляд справи та оскарження судового рішення» [25]. Ці положення формують загальносудову основу, яка поширюється на всі ланки судової системи, включно з Вищим антикорупційним судом.

Щодо Вищого суду з питань інтелектуальної власності, то для нього не було ухвалено окремого спеціального закону, який би визначав його статус та принципи діяльності. Правовий механізм функціонування цього суду закріплений шляхом внесення змін до Господарського процесуального кодексу України (ГПК), який визначає процесуальний порядок розгляду справ, віднесених до компетенції даного суду. Таким чином, Вищий суд з питань інтелектуальної власності діє на правових засадах, установлених саме цим кодексом [73].

Відповідно до статті 2 Господарського процесуального кодексу України, основними засадами господарського судочинства є: «верховенство права; рівність усіх учасників процесу перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне технічне фіксування; змагальність сторін; диспозитивність; пропорційність; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження; розумність строків розгляду справи; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено рішення» [73].

Таким чином, обидва вищі спеціалізовані суди Вищий антикорупційний суд і Вищий суд з питань інтелектуальної власності функціонують на основі єдиної системи принципів, визначених загальним судовим законодавством України, що забезпечує цілісність і стабільність судової влади, водночас дозволяючи враховувати специфіку предмета їхньої юрисдикції.

На сучасному етапі розвитку національної судової системи можна дійти висновку, що чинне законодавство України не містить чітко визначених спеціальних принципів діяльності вищих спеціалізованих судів. Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності нині функціонують переважно на основі загальних засад судоустрою спеціалізації, інстанційності, незалежності суддів, законності, об'єктивності, рівності сторін, гласності та верховенства права. Таке правове становище, з одного боку, свідчить про інтегрованість спеціалізованих судів у загальну систему правосуддя, але з іншого демонструє відсутність законодавчо окреслених унікальних принципів, що враховували б їхню специфічну юрисдикцію та завдання.

У контексті розбудови демократичної правової держави та забезпечення верховенства права, спеціалізовані суди потребують власної, деталізованої нормативної бази, яка б визначала як організаційні, так і функціональні принципи їх діяльності. Наприклад, для Вищого антикорупційного суду доцільно було б законодавчо закріпити такі засади, як принцип підзвітності

суспільству, доброчесності суддівського корпусу, неухильного дотримання антикорупційних стандартів ЄС та прозорості судових процедур. Для Вищого суду з питань інтелектуальної власності принципи інноваційності, технологічної компетентності суддів, а також співмірності правової охорони з потребами ринку та правами суб'єктів творчої діяльності. Відсутність таких спеціальних принципів створює правову лакуну, яка знижує передбачуваність судової практики та ускладнює реалізацію цільового призначення цих судів.

В сучасних умовах, відсутність нормативного закріплення спеціальних принципів може призводити до невизначеності статусу спеціалізованих судів, обмеження прозорості їх роботи та неоднозначного тлумачення меж їх компетенції.

Таким чином, вдосконалення законодавчої бази, що регламентує діяльність вищих спеціалізованих судів, є актуальним завданням судової реформи. Необхідно розробити й закріпити у спеціальному законодавстві систему принципів, яка б враховувала особливості юрисдикції кожного суду, визначала стандарти професійної етики суддів, механізми їх відповідальності, вимоги до відкритості та взаємодії із суспільством. Такий підхід сприятиме не лише підвищенню якості судочинства у вузькопрофільних сферах, а й зміцненню довіри громадян до правосуддя як ключового інституту правової держави.

Передусім варто зупинитися на аналізі принципу інстанційності, який посідає особливе місце серед організаційних засад функціонування судової системи України. У Академічному тлумачному словнику української мови поняття «*інстанція*» трактується як послідовність ланок або ступенів у системі підпорядкованих один одному органів влади, зокрема судів» [30]. Саме ця багаторівнева структура дозволяє забезпечити ефективний контроль за законністю й обґрунтованістю судових рішень, створюючи необхідний механізм їх перевірки та виправлення судових помилок.

Як зазначає І. В. Назаров, принцип інстанційності «має на меті реалізацію кількох базових цілей, серед яких дві є визначальними. По-перше, це гарантування ухвалення справедливого рішення у кожній справі через можливість його перегляду вищою інстанцією у разі сумнівів у законності чи обґрунтованості судового акта. По-друге, інстанційність забезпечує захист прав осіб у розумні строки та без надмірних матеріальних витрат. Таким чином, система інстанцій покликана знайти баланс між необхідністю запобігання судовим помилкам і потребою у швидкому, доступному судочинстві. Як справедливо зазначає вчений, надмірна кількість судових інстанцій не підвищує рівень гарантій дотримання прав людини, а навпаки може призвести до затягування судових процесів і порушення принципу розумного строку» [70].

Принцип інстанційності, за спостереженням того ж автора, «служує внутрішньою основою структурування судової системи тобто визначає її організаційний поділ як за горизонталлю (рівнями підпорядкування), так і за вертикаллю (галузевими спеціалізаціями). Такий поділ створює умови для одночасного забезпечення функціональної диференціації судів та їх процесуальної взаємодії.

У науковій літературі під поняттям «*ланка судової системи*» розуміють сукупність судів із однаковою предметною компетенцією, функціональним призначенням і територіальними межами діяльності, тоді як термін *гілка судової системи* використовується для позначення підсистем судів загальних, адміністративних, господарських тощо» [69].

Р.О.Куйбіда у свою чергу визначає інстанційність як «механізм, що забезпечує право кожного громадянина на перегляд судового рішення судом вищого рівня. Цей принцип виступає не лише гарантією справедливості, а й ключовою умовою функціональної ефективності судової влади» [47]. Його реалізація покликана створити систему внутрішнього контролю за якістю правосуддя, де кожен рівень судової інстанції виконує як корегуючу, так і стабілізуючу роль у процесі формування єдності судової практики.

Як слушно зауважує В.С.Риндюк, «інстанційна побудова судової системи безпосередньо пов'язана із способами оскарження та перегляду судових рішень, оскільки саме така структура дозволяє забезпечити механізм судового контролю й самокорекції» [62]. У більшості правових систем світу справа вирішується судом першої інстанції, який розглядає спір по суті, тоді як апеляційна чи касаційна інстанція здійснює перевірку законності, обґрунтованості й процесуальної правильності рішення. При цьому визнано, що надмірна кількість інстанцій, попри потенційні гарантії справедливості, може стати перешкодою ефективності правосуддя, адже призводить до зайвих фінансових витрат і порушення розумних строків.

Таким чином, принцип інстанційності є невід'ємною частиною демократичного судового устрою, оскільки забезпечує оптимальне співвідношення між правом на оскарження і потребою в ефективному, оперативному правосудді. Його реалізація у системі українських судів покликана не лише гарантувати законність судових рішень, а й сприяти формуванню довіри до судової влади як до незалежного арбітра, здатного забезпечити справедливий і безсторонній розгляд кожної справи.

Таким чином, можна стверджувати, що діяльність Вищих спеціалізованих судів України певною мірою порушує системну логіку принципу інстанційності, який історично формувався як внутрішня, послідовна й узгоджена вертикаль судових інстанцій. Принцип інстанційності передбачає наявність чіткої ієрархії судових органів, що забезпечує процесуальну наступність у розгляді справ від першої інстанції, де встановлюються фактичні обставини, до апеляційної, яка перевіряє законність і обґрунтованість судового рішення, та касаційної, що формує єдність судової практики. У межах цієї логічної структури кожна ланка виконує власну функцію, створюючи цілісну систему судового контролю і правової стабільності.

Однак вищі спеціалізовані суди, такі як Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності, були законодавчо

впроваджені як інституції, що мають власну предметну юрисдикцію, проте фактично функціонують поза традиційною ієрархічною моделлю інстанційності. Вони не є проміжними або завершальними ланками у класичній інстанційній структурі, а радше виконують окрему, спеціалізовану місію розгляд певних категорій справ, які потребують особливих знань і процесуальних процедур. Таке їхнє положення в системі судоустрою України можна охарактеризувати як «аномалію інстанційності», адже вони не підпорядковуються усталеній послідовності судових рівнів, а існують у межах спеціального, відокремленого правового поля.

Подібне законодавче рішення має як позитивні, так і проблемні наслідки. З одного боку, створення таких судів відповідає європейській тенденції до посилення судової спеціалізації, що сприяє підвищенню якості розгляду справ і забезпеченню ефективності правосуддя в складних сферах, як-от антикорупційна юрисдикція чи інтелектуальна власність. З іншого боку, відсутність їх логічного включення до чіткої інстанційної системи породжує дисбаланс у структурі судоустрою, створює прогалини у визначенні порядку оскарження рішень та взаємодії між судами різних рівнів. Це, у свою чергу, може негативно впливати на реалізацію права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, оскільки порушується принцип правової визначеності та передбачуваності судової процедури.

Відтак, у подальшому розділі доцільно зосередити увагу на засадах здійснення правосуддя у діяльності вищих спеціалізованих судів України, насамперед Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності, а також проаналізувати, наскільки їх організаційно-функціональна модель узгоджується із загальними принципами правосуддя, закріпленими в Конституції України та Законі «Про судоустрій і статус суддів». Такий аналіз дозволить з'ясувати, чи забезпечується єдність системи судової влади, чи, навпаки, відбувається її подальша фрагментація, що потребує нормативного врегулювання для

збереження цілісності правосуддя та зміцнення принципу верховенства права в Україні.

Отже, засади здійснення правосуддя у діяльності вищих спеціалізованих судів України таких як Вищий антикорупційний суд і Вищий суд з питань інтелектуальної власності органічно пов'язані з реалізацією конституційного принципу верховенства права, який становить фундамент сучасної української судової системи. Цей принцип, закріплений у статті 8 Конституції України, має визначальне значення не лише для організації судової влади, а й для розуміння її ролі як гаранта справедливості, рівності та захисту прав людини в демократичній державі.

Як справедливо підкреслює С.Андрощук, «верховенство права це сукупність засад, положень та ідей, що ґрунтуються на природних правах особи та її автономії щодо держави, і втілення яких має знаходити своє відображення у діяльності всіх гілок влади, але остаточне слово у цьому процесі належить суду» [24]. Саме тому вищі спеціалізовані суди, покликані забезпечити якісне й ефективне здійснення правосуддя у специфічних сферах, є практичним інструментом реалізації верховенства права в його матеріальному вимірі.

Реалізація цього принципу в судочинстві, як зазначає С.В.Шевчук, «полягає у спрямуванні судової діяльності на досягнення справедливості шляхом законного та обґрунтованого вирішення спорів, забезпечення дотримання прав людини й формування суспільної довіри до судової системи» [26]. Таким чином, верховенство права проявляється не лише в нормативних приписах, а й у судовій практиці, у змісті прийнятих рішень і в процедурі їх ухвалення, що повинна бути прозорою, передбачуваною та справедливою.

Ю.С.Шемшученко розглядає верховенство права як «принцип природного права, який втілює уявлення про справедливість і свободу людини, але в державі його реалізація відбувається через позитивне право систему законів та нормативних актів, що є результатом правотворчої

діяльності» [76]. Тому завдання судів забезпечити гармонію між природними правами людини та позитивним законодавством, уникаючи формалізму і надаючи перевагу справедливому змістовному тлумаченню норм.

На думку О.В.Петришина, «принцип верховенства права має подвійний вимір: у широкому розумінні він означає верховенство права над державою, коли жоден орган влади не може діяти поза правовими межами, а у вузькому верховенство права над законом, тобто вимогу, щоб будь-який закон відповідав основоположним цінностям справедливості, гідності та свободи» [25]. Цей підхід підтримує й С.П.Погребняк, який наголошує, що «саме зміст права, а не лише наявність процедур чи формальних норм, стримує державну владу, обмежуючи її дії вимогами моралі, розумності та гуманізму» [18].

Отже, можна стверджувати, що принцип верховенства права виступає не просто декларативним гаслом, а ключовою ідеологічною та нормативною основою діяльності вищих спеціалізованих судів України. Саме він формує їхню функціональну спрямованість, визначає зміст судових рішень і задає критерії оцінки законності, обґрунтованості та справедливості судочинства. Верховенство права не обмежується лише вимогою дотримання законів воно передбачає панування права як системи справедливих, розумних і морально виправданих норм, що мають перевагу над будь-якими політичними, адміністративними чи корпоративними впливами.

У цьому контексті діяльність Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності набуває особливого значення, адже саме ці інституції покликані забезпечити якісний, спеціалізований та неупереджений розгляд справ у сферах, де традиційно високим є ризик зловживань або колізій правових інтересів. Вони не лише вирішують конкретні спори, а й виконують важливу системну функцію гарантування верховенства права у специфічних галузях, де безпосередньо стикаються економічні, соціальні та етичні фактори. У сфері боротьби з корупцією цей принцип набуває значення механізму стримування влади, тоді як у сфері

інтелектуальної власності стає запорукою визнання творчої праці та захисту інноваційної діяльності.

Верховенство права також виступає методологічною основою судової діяльності, адже саме воно визначає орієнтири для тлумачення закону, вибору між формальною нормою і справедливим рішенням, пріоритету прав людини над інтересами держави. Цей принцип забезпечує судовій системі цілісність і узгодженість, перетворюючи її з адміністративного механізму застосування законів на інститут реального захисту прав людини. Саме вищі спеціалізовані суди демонструють практичне втілення цієї ідеї вони є тим рівнем судової системи, де право перестає бути абстрактною категорією і стає живим інструментом забезпечення справедливості.

Таким чином, реалізація принципу верховенства права у діяльності вищих спеціалізованих судів України має подвійне значення. З одного боку, вона забезпечує ефективне функціонування окремих ланок судової системи у межах їх спеціальної компетенції. З іншого – зміцнює загальну систему судоустрою, сприяючи формуванню стабільної правової держави, де судова влада діє як незалежний арбітр, підзвітний лише закону та совісті. Саме завдяки цьому вищі спеціалізовані суди стають практичним втіленням європейських стандартів правосуддя, закріплених у практиці Європейського суду з прав людини, і відіграють вирішальну роль у процесі інтеграції України до європейського правового простору.

Принцип самостійності та незалежності судової влади є фундаментальною засадою її організації та функціонування, що передбачає як зовнішню, так і внутрішню автономію судів. Цей принцип закріплений у Конституції України, яка визначає незалежність судової влади від законодавчої та виконавчої гілок, забезпечуючи рівновагу між ними через систему стримувань і противаг. На конституційному рівні незалежність судів гарантується низкою нормативно визначених положень – зокрема, закріпленням чітких меж компетенції судових органів, визначенням незалежного статусу судді як носія судової влади, гарантіями належного

матеріального та фінансового забезпечення діяльності судів, а також юридичною відповідальністю за будь-які форми незаконного впливу чи втручання у судову діяльність. Важливим елементом цієї системи гарантій є також «підпорядкування судів виключно Конституції та законам України, що унеможлиблює прийняття нормативно-правових актів, які могли б обмежити їх самостійність і незалежність» [23].

У тлумачному аспекті термін ««незалежність» означає відсутність підлеглості чи залежності від будь-кого, а також рішучість і самостійність у діях та прийнятті рішень» [47]. Цей підхід відображає глибинний зміст незалежності судової влади, яка не лише формально відокремлена від інших гілок державної влади, а й наділена реальними інституційними механізмами, що дозволяють суддям діяти автономно, спираючись виключно на закон і власне внутрішнє переконання. Як слушно зазначає П.Пилипчук, у «розвинутих демократичних державах незалежність судової влади визнається головною гарантією захисту конституційних цінностей, підтримання законності, стабільності державного ладу та забезпечення об'єктивного, неупередженого і справедливого правосуддя» [21].

Детально розкриваючи цей принцип, І.Є.Марочкін, Н.В.Сібільова та В.П.Тихий підкреслюють, що «суд як носій судової влади повинен діяти незалежно від органів законодавчої і виконавчої влади, а судді, здійснюючи правосуддя, підкоряються виключно закону. Незалежність судді означає відсутність будь-якого впливу не лише з боку державних органів, посадових осіб, громадських об'єднань чи ЗМІ, а й від вищих судових інстанцій, прокурорів або слідчих. У самому суді ця незалежність проявляється у свободі кожного судді, народного засідателя чи присяжного брати участь у розгляді справи та прийнятті рішення згідно зі своїм переконанням, без тиску чи підзвітності будь-кому. Суддя не має обов'язку давати пояснення щодо справ, які перебувають у його провадженні, окрім випадків, прямо передбачених законом» [12].

Як зазначає М.Д.Савенко, «незалежність суддів це не лише їхня особиста автономія, а ціла система політичних, соціально-економічних, ідеологічних і правових заходів, спрямованих на забезпечення неупередженого, об'єктивного та справедливого вирішення правових конфліктів». Ця система покликана гарантувати, щоб «суддя ухвалював рішення, керуючись лише законом і власним внутрішнім переконанням, без зовнішнього впливу, тим самим забезпечуючи реальний захист прав і свобод людини, законних інтересів юридичних осіб, суспільства й держави» [21].

У більш широкому розумінні «самостійність судової влади визначається на основі таких критеріїв: наявність власної нормативно-правової основи та відокремленої системи органів, передбачених Конституцією; функціонування судів, уповноважених розглядати всі категорії справ; наявність специфічних конституційних функцій, відмінних від функцій законодавчої та виконавчої влади; здійснення контрольних повноважень щодо інших гілок влади; а також забезпечення необхідних матеріальних, кадрових і фінансових ресурсів для ефективної діяльності судів» [23].

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що незалежність і самостійність вищих спеціалізованих судів України мають не лише юридичне, а й практичне вимірювання. В умовах, коли такі суди, як Вищий антикорупційний суд або Вищий суд з питань інтелектуальної власності, ще не повною мірою забезпечені власною нормативно-правовою базою чи ресурсною автономією, виникає об'єктивне питання щодо реального рівня їх незалежності у здійсненні правосуддя. Адже відсутність стабільного фінансування, кадрової забезпеченості або чіткого законодавчого регулювання їх статусу може створювати загрози для повноцінної реалізації принципу незалежності судової влади в цілому. У цьому контексті забезпечення нормативної, організаційної та матеріальної самостійності вищих спеціалізованих судів є ключовою передумовою зміцнення правової державності та гарантування справедливого судочинства в Україні.

У повсякденному житті досить часто спостерігається змішування понять права та справедливості, хоча з юридичного погляду вони є різними категоріями, хоч і тісно пов'язаними між собою. Справедливість не може розглядатися ні як форма права, ні як явище, протилежне йому, оскільки вона виступає морально-ціннісним орієнтиром для правової системи та критерієм оцінки її якості. З позиції юридичної науки «справедливість є своєрідним мірилом гармонії між правом і мораллю, між законодавчими приписами та реальним соціальним контекстом. Вона дозволяє відрізнити рівноправні відносини від нерівноправних, а також визначити, наскільки правові норми відповідають принципам гуманності, рівності й моральної рівноваги» [39].

Найповніше ідея справедливості втілюється у судочинстві, де вона набуває практичного змісту. Суд є тим органом, що покликаний відновлювати справедливість у кожному конкретному випадку, компенсуючи недоліки формального права, яке за своєю природою є загальним і абстрактним. Звідси відомий латинський вислів "*Summum ius, summa iniuria*" «Найвище право найвища несправедливість», який підкреслює небезпеку надмірного формалізму у застосуванні закону. Лише «справедливе правосуддя може перетворити ідею справедливості на реальну практику захисту прав людини та утвердження верховенства права» [55].

У сучасній теорії права справедливість визнається невід'ємною рисою правосуддя і розглядається як його сутнісна характеристика. Вона є основою реалізації принципу верховенства права, адже саме через справедливість право здобуває моральну легітимність і суспільне визнання. Отже, «справедливість виступає водночас і принципом діяльності судів, і критерієм оцінки законності та ефективності судових рішень. Вона визначає спрямованість судової діяльності на досягнення правової рівноваги, гарантує рівність усіх перед законом і судом, забезпечує гуманність правового процесу та довіру громадян до судової системи» [64].

У міжнародному вимірі «принцип справедливості отримав універсальне закріплення в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

1950 року, де в пункті 1 статті 6 встановлено, що кожна людина має право на справедливий, відкритий і неупереджений розгляд своєї справи судом, створеним відповідно до закону» [12]. Ця норма стала еталоном для національних судових систем і орієнтиром для оцінки легітимності правосуддя. Практика Європейського суду з прав людини деталізує зміст справедливого судового розгляду, розкриваючи його через такі елементи, як незалежність суду, неупередженість, рівність сторін, публічність процесу, розумність строків та реальне виконання судового рішення.

Як зазначає О.С.Ткачук, «право на справедливий судовий розгляд є багатограним і охоплює не лише процесуальні гарантії, а й інституційні умови, що забезпечують незалежність суду, його законне утворення та ефективне виконання рішень. Саме втілення цих умов у національному судочинстві свідчить про реальний рівень утвердження принципу справедливості в державі» [242].

Отже, справедливість є не просто етичним ідеалом, а системоутворюючим принципом судової діяльності, який пронизує всі рівні функціонування судової влади від нормотворчості до ухвалення рішень. Її дотримання визначає довіру громадян до суду, легітимність правосуддя та рівень демократичності держави. Без справедливості правосуддя втрачає свій сенс, а право моральне підґрунтя свого існування.

Проаналізувавши чинне законодавство України та наукові підходи до категорій справедливості, справедливого судочинства і права на оскарження судового рішення, можна дійти висновку, що існуюча модель функціонування вищих спеціалізованих судів України потребує суттєвого вдосконалення. На сучасному етапі розвитку правової системи ці суди, зокрема Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності, не в змозі повною мірою забезпечити реалізацію принципів справедливості й змагальності, оскільки виконують водночас функції як суду першої інстанції, так і апеляційної інстанції. Такий підхід суперечить самому змісту принципу інстанційності та створює ризики повторного ухвалення

аналогічних рішень тим самим судом, що фактично знижує ефективність судового захисту та довіру громадян до правосуддя. Вирішення цієї проблеми вимагає законодавчого забезпечення більш чіткої диференціації судових рівнів і створення реальних процесуальних гарантій неупередженого перегляду судових рішень у межах спеціалізованої юрисдикції.

Водночас варто зазначити, що у чинному законодавстві України відсутні окремі, спеціально визначені принципи діяльності вищих спеціалізованих судів, які б відповідали їх особливому статусу й завданням. Нині вони функціонують на загальних засадах судоустрою принципів спеціалізації, інстанційності, верховенства права, законності, незалежності, об'єктивності, рівності сторін і гласності. Однак для забезпечення ефективності та автономності цих судів необхідно сформувати систему власних засад діяльності, що відображатиме специфіку їх юрисдикції, механізмів забезпечення незалежності, процедур відбору суддів і гарантій процесуальної неупередженості. Таке нормативне закріплення сприятиме не лише посиленню інституційної спроможності спеціалізованих судів, а й зміцненню всієї судової системи в контексті реалізації принципу верховенства права.

Особливу увагу слід приділити проблемі інстанційної нелогічності, яка притаманна чинній моделі функціонування спеціалізованих судів. Інстанційність за своєю суттю передбачає послідовність розгляду справ різними за рівнем судами, що забезпечує процесуальний баланс і можливість виправлення помилок. Проте, коли один і той самий суд виконує функції як першої, так і апеляційної інстанції, це підриває довіру до судового контролю та створює колізію між формальним правом на апеляцію й фактичною відсутністю незалежного перегляду. Подібна конструкція суперечить міжнародним стандартам справедливого судового розгляду, закріпленим у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), а також усталеній практиці ЄСПЛ, яка наголошує, що право на справедливий суд включає реальну можливість перегляду рішень незалежним судом вищого рівня.

Не менш важливим є питання інституційної незалежності спеціалізованих судів. За відсутності окремої нормативно-правової бази, достатнього фінансування, матеріально-технічного забезпечення чи кадрової автономії виникає загроза залежності судів від інших органів влади або політичного впливу. Зокрема, Вищий антикорупційний суд і Вищий суд з питань інтелектуальної власності поки що функціонують у рамках загальної судової системи, не маючи власного законодавчо закріпленого статусу, що обмежує їх самостійність у прийнятті процесуальних рішень і кадровій політиці. Така ситуація ставить під сумнів не лише їх незалежність, а й ефективність виконання завдань, для яких вони створені.

З огляду на це, доцільно визнати, що вищі спеціалізовані суди України наразі не здатні повною мірою реалізувати свої основні правові засади верховенство права, справедливість, незалежність і змагальність процесу. Це зумовлює необхідність законодавчого вдосконалення моделі спеціалізованого судового захисту, передбачаючи створення більш гнучкої системи судових інстанцій, чітке нормативне регулювання процедур їх діяльності, а також інституційні гарантії апеляційного контролю. Розвиток інституту спеціалізованих судів повинен відбуватися в парадигмі верховенства права, забезпечуючи не лише законність, а й фактичну справедливість судових рішень.

У підсумку, принципи діяльності вищих спеціалізованих судів України слід розуміти як ідеологічно-правову систему засад, що гарантуються державою й формуються судами, органами суддівського врядування та іншими суб'єктами публічної адміністрації. Їх метою є визначення закономірностей функціонування, напрямів розвитку та удосконалення діяльності вищих спеціалізованих судів як невід'ємної складової єдиної системи судоустрою України, орієнтованої на ефективний захист прав і свобод людини відповідно до європейських стандартів правосуддя.

Висновки до Розділу 1

Принцип спеціалізації є однією з базових засад організації та функціонування системи судустрою України, що зумовлює необхідність створення і діяльності в межах правового поля спеціалізованих судів, покликаних забезпечувати ефективний розгляд окремих категорій справ у специфічних галузях права. Сутність цього принципу полягає в тому, що судочинство здійснюють не універсальні, а галузеві судові інституції, які мають відповідну компетенцію, кадрове наповнення та професійну спрямованість для кваліфікованого вирішення справ, що потребують глибоких фахових знань та вузької спеціалізації.

У межах чинної системи судустрою України до спеціалізованих судів належать, передусім, Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Вони виступають своєрідними «вищими спеціалізованими ланками» судової системи, які мають особливу, умовно привілейовану компетенцію розгляд справ, що стосуються корупційних правопорушень та спорів у сфері інтелектуальної власності. Зазначені судові інституції покликані не лише забезпечити якісне правосуддя у визначених категоріях справ, а й підвищити довіру суспільства до судової системи, створивши дієвий механізм захисту прав, свобод і законних інтересів громадян у чутливих сферах правового регулювання.

Разом із тим, однією з ключових проблем сучасного етапу розвитку судустрою України є те, що законодавчо вищі спеціалізовані суди не включено до структури системи судів загальної юрисдикції. Відповідно до чинного законодавства, система судустрою України офіційно охоплює лише місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд. Спеціалізовані ж суди мають статус додаткових судових інституцій, призначених для розгляду окремих категорій справ, що породжує певну термінологічну та структурну невизначеність у побудові судової системи держави. Такий стан речей

свідчить про наявність законодавчих прогалин і вказує на потребу у комплексному оновленні нормативного забезпечення судової реформи.

Особливістю правового статусу вищих спеціалізованих судів є те, що їх створення розглядається як ціннісно обґрунтований крок, спрямований на посилення захисту прав і законних інтересів осіб у сферах, де існують прогалини або підвищена складність правового регулювання. Законодавство України передбачає, що утворення або ліквідація таких судів здійснюється виключно шляхом прийняття окремого закону, ініційованого Президентом України з огляду на суспільну необхідність або потребу реформування судової системи. Цим самим підкреслюється особливий статус таких інституцій та їх значення для забезпечення стабільності і передбачуваності правосуддя.

На сьогодні в Україні де-факто функціонує лише один вищий спеціалізований суд Вищий антикорупційний суд, створення якого стало результатом тривалого і складного процесу політичних та правових узгоджень. Водночас Вищий суд з питань інтелектуальної власності формально належить до системи судоустрою, але фактично не створений, оскільки досі не ухвалено спеціалізованого закону про його діяльність, не сформовано суддівський корпус і не забезпечено інституційне функціонування. Це свідчить про непослідовність реалізації судової реформи та низький рівень її практичної імплементації.

Нормативна основа правового статусу вищих спеціалізованих судів закріплена у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», а також у спеціальних законах, що регламентують окремі напрями судочинства. Однак чинне законодавство містить низку недоліків зокрема, відсутність комплексного спеціального закону про Вищий суд з питань інтелектуальної власності та недосконалість правових норм, що регулюють діяльність Вищого антикорупційного суду. Його законодавче забезпечення має фрагментарний характер і не відображає повною мірою системних аспектів

функціонування суду, що актуалізує необхідність внесення відповідних змін і доповнень.

Структура правового статусу вищих спеціалізованих судів охоплює низку взаємопов'язаних елементів: принципи діяльності, завдання і функції, адміністративно-управлінські повноваження, а також юридичні гарантії незалежності та ефективності правосуддя. Водночас законодавство України не містить окремо визначених принципів діяльності цих судів вони наразі діють на загальних засадах судоустрою (спеціалізація, інстанційність) і на основі загальних принципів здійснення правосуддя, серед яких верховенство права, законність, незалежність суддів, рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, гласність, об'єктивність та неупередженість.

З огляду на це, доцільним є формування чіткої системи спеціальних принципів діяльності вищих спеціалізованих судів, які б враховували особливості їх юрисдикції, правової природи та суспільного призначення. Така система має бути відображена у спеціальному законодавстві, що забезпечить більш повне, логічне та узгоджене функціонування зазначених інституцій. Одним із ключових принципів їх діяльності залишається принцип верховенства права, який виступає не лише загальною правовою доктриною, а й практичним орієнтиром реалізації правосуддя. Саме він забезпечує підпорядкування діяльності суду праву як найвищій цінності, сприяючи зміцненню законності, захисту прав людини та підвищенню авторитету судової влади в Україні.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

2.1. Зміст та особливості правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності

Зміст адміністративно-правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності визначається його ключовими завданнями, функціями та адміністративними повноваженнями, які, хоча й мають самостійне значення, становлять взаємопов'язану систему елементів, що забезпечують ефективне функціонування цього судового органу. Після проголошення незалежності Україна розпочала тривалий і складний процес реформування судової системи, метою якого є створення сучасної, ефективної та справедливої моделі судоустрою, здатної відповідати європейським стандартам правосуддя та принципам верховенства права.

Актуальність дослідження адміністративно-правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності зумовлюється низкою важливих факторів. Насамперед, сфера інтелектуальної власності сьогодні є однією з найдинамічніших і найскладніших галузей правового регулювання, що потребує створення спеціалізованого судового органу, здатного забезпечити швидке, фахове та неупереджене вирішення спорів у цій сфері. В умовах активного розвитку цифрових технологій, глобалізації економічних процесів і поступової інтеграції України в європейський правовий простір питання ефективного судового захисту прав інтелектуальної власності набуває особливого значення. Від належного функціонування спеціалізованого суду залежить не лише рівень довіри суспільства та бізнесу до судової системи, але й репутація України на міжнародній арені як правової, надійної та інвестиційно привабливої держави, здатної гарантувати захист інновацій, творчих і наукових досягнень своїх громадян.

Крім того, створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності є частиною масштабної судової реформи, спрямованої на підвищення якості правосуддя, усунення дублювання повноважень між судами різних рівнів і забезпечення більшої спеціалізації суддівського корпусу. У сучасних умовах демократичних перетворень судова влада виступає не лише гарантом законності, але й ключовим інститутом у забезпеченні прав людини, правової стабільності та суспільної довіри до державних інституцій.

Вищий суд з питань інтелектуальної власності покликаний стати одним із найважливіших елементів модернізованої системи судоустрою, адже саме він має забезпечити формування єдиної та послідовної судової практики у справах, пов'язаних із захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності. Його діяльність сприятиме підвищенню рівня правової культури суспільства, зменшенню кількості правопорушень у сфері авторського та суміжних прав, а також стимулюватиме розвиток інноваційної економіки, що є стратегічним напрямом розвитку України в контексті євроінтеграції.

Таким чином, дослідження адміністративно-правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності має не лише важливе теоретичне, але й істотне практичне значення, оскільки спрямоване на вдосконалення механізмів реалізації судової влади, утвердження принципу верховенства права та підвищення ефективності функціонування системи правового захисту інтелектуальної власності в Україні. У науковому контексті таке дослідження сприяє формуванню цілісного розуміння правового статусу спеціалізованих судових інституцій, визначенню їх місця в системі державного управління та судочинства, а також розробці концептуальних засад подальшого реформування судової системи. Крім того, результати аналізу можуть бути використані для удосконалення законодавчої бази, вироблення ефективних адміністративно-правових інструментів регулювання у сфері інтелектуальної власності та підвищення рівня правової культури в суспільстві. Особливе значення в цьому контексті має участь народу у здійсненні правосуддя, зокрема через інститут присяжних, що забезпечує

відкритість судового процесу, підвищує рівень довіри до судової системи та підтверджує її служіння суспільству. Таким чином, судова влада в демократичній державі повинна не лише бути формально незалежною, а й реально функціонувати як ефективний інструмент захисту прав громадян і втілення справедливості.

Крім того, як визначено у висновку Консультативної ради європейських суддів № 18 (2015) від 16 жовтня 2015 р., який має назву «Судова влада та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії». Отже, п.40 «судова влада, як одна з трьох гілок влади держави, несе відповідальність перед народом, якому вона служить. Відповідно для судової, як і інших влад держави, пріоритетним завжди повинен бути інтерес суспільства, оскільки це основна цінність..» [39].

В Україні протягом останніх років спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості судових справ, пов'язаних із захистом прав у сфері авторського права та суміжних прав. Цей процес є свідченням поступового зміцнення правової свідомості громадян, підвищення рівня правової культури та довіри до судової системи як ключового інструменту вирішення правових конфліктів у цивілізований спосіб. Науковці, які досліджують питання судового захисту прав інтелектуальної власності, підкреслюють, що така динаміка має як соціально-економічне, так і правове підґрунтя. З одного боку, зростає усвідомлення суб'єктами своїх прав та можливостей їх відстоювання в судовому порядку, з іншого держава послідовно формує умови для ефективного застосування механізмів правового захисту. Водночас збільшується потреба у забезпеченні дієвого виконання судових рішень, оскільки лише практична реалізація судових вердиктів гарантує реальне поновлення порушених прав і створює превентивний ефект, що запобігає подальшим правопорушенням у сфері інтелектуальної власності. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність спеціалізованих судових органів, здатних забезпечити високий рівень професійної компетентності та неупередженості при розгляді таких справ «у контексті

охорони авторських прав, така ситуація зумовлена низкою чинників. По-перше, зростає прагнення заінтересованих осіб розв'язувати правові конфлікти в межах чинного законодавства, спираючись на судові механізми. По-друге, існує об'єктивна потреба у забезпеченні виконання судових рішень шляхом державного примусу, що гарантує реальне поновлення порушених прав» [65].

Отже, «ефективність нормативно-правового механізму захисту прав інтелектуальної власності визначається низкою факторів, серед яких провідне місце посідає наявність якісного, узгодженого законодавства та дієвих інструментів його практичного застосування, особливо у сфері забезпечення судового захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності» [39].

Дослідження правових основ захисту інтелектуальної власності в контексті євроінтеграційного поступу України має надзвичайно важливе значення та характеризується високим рівнем актуальності. На етапі наближення до членства в Європейському Союзі Україна повинна здійснювати комплекс глибоких реформ, спрямованих на узгодження національного законодавства з нормами і принципами права ЄС, особливо в частині регулювання відносин, що стосуються охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Порушення цих прав несе за собою не лише суттєві економічні збитки, а й завдає моральної шкоди авторам, виконавцям, підприємствам і державі загалом, гальмуючи інноваційний розвиток суспільства. Налагодження ефективної системи правового захисту інтелектуальної власності є необхідною умовою для підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку, зміцнення її авторитету серед європейських партнерів і створення сприятливого інвестиційного клімату, що сприятиме стійкому розвитку національної економіки «підняти авторитет країни на міжнародній арені та збільшити обсяги інвестицій в економіку України» [44].

Термін «інтелектуальна власність» уперше з'явився у Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), ухваленій у Стокгольмі 14 липня 1967 року. Відтоді це поняття стало загальноновживаним у міжнародно-правових актах і національному законодавстві багатьох держав світу. Згідно з визначенням, наведеним у документах ВОІВ, «інтелектуальна власність охоплює закріплені законом права, що виникають унаслідок інтелектуальної творчої діяльності в промисловій, науковій, літературній та художній сферах» [52]. Або інше визначення інтелектуальна власність є «інтелектуальну власність також можна охарактеризувати як галузь права, що регулює відносини, пов'язані з використанням, набуттям, захистом і запобіганням зловживанням приватними правами на результати інтелектуальної діяльності у промисловій, науковій, літературній, художній сферах, а також у формах комерційної ідентифікації. Її основне призначення полягає у створенні правових умов для ефективного економічного використання інтелектуальних досягнень у підприємницькій, виробничій, торговельній та інноваційній діяльності, що сприяє розвитку конкурентного середовища й стимулює творчий потенціал суспільства» [92].

Зазначає, З.В.Пічкурова, що: «...Інтелектуальна власність охоплює систему правовідносин, що виникають у процесі володіння, користування та розпорядження результатами інтелектуальної діяльності людини у сфері науки, техніки, літератури й мистецтва. З економічної точки зору її можна розглядати як сукупність продуктів творчої та розумової праці, які мають потенціал приносити матеріальну вигоду своєму власнику. Використання таких результатів породжує правові та майнові відносини, пов'язані з їх належністю, управлінням і комерційним застосуванням» [21].

Отже, інтелектуальна власність виступає важливим об'єктом правової охорони, оскільки являє собою сукупний результат творчої, інтелектуальної, винахідницької та інноваційної діяльності людини. Вона набуває юридичного оформлення через надані законом права її володільцю та

реалізується у взаємозв'язку з державою і суспільством. Однією з основних форм правового захисту інтелектуальної власності є юрисдикційний спосіб, що здійснюється шляхом судової діяльності компетентних органів судової влади.

Водночас результативність реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності безпосередньо зумовлена ефективністю діяльності її учасників, які нині формують складну та багаторівневу систему інституцій. Тому питання визначення суб'єктів, відповідальних за впровадження державної політики у цій галузі, є надзвичайно актуальним і має важливе практичне значення. Одним із центральних елементів цієї системи виступає новостворений Вищий суд з питань інтелектуальної власності, який покликаний здійснювати правосуддя у справах, що стосуються інтелектуальної діяльності, а також сприяти реалізації державної стратегії у сфері охорони та захисту таких прав.

Україна на сьогодні є стороною понад п'ятнадцяти міжнародних конвенцій, які регламентують відносини у сфері інтелектуальної власності, однак рівень реального захисту авторських та суміжних прав у державі все ще не відповідає сучасним міжнародним стандартам. Про це свідчать дані, оприлюднені «Міжнародним альянсом інтелектуальної власності, у щорічному звіті якого зазначається, що система охорони прав інтелектуальної власності в Україні залишається недосконалою та потребує подальших структурних реформ і підвищення ефективності правозастосування» [23].

Відповідно до статті 54 Конституції України, державою гарантується кожному громадянину свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості, а також забезпечується захист інтелектуальної власності, авторських прав і моральних та матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Конституція також закріплює право кожної особи на результати своєї інтелектуальної праці та

забороняє їх використання чи поширення без згоди автора, окрім випадків, прямо передбачених законом [22].

Головним завданням Вищого суду з питань інтелектуальної власності є реалізація спеціалізованого судового захисту прав у цій сфері, що становить невід'ємну частину загальної системи охорони інтелектуальної власності в умовах формування сучасного інформаційного суспільства. Цей суд виконує важливу інноваційну місію, покликану забезпечити належні правові умови для розвитку наукової, творчої та винахідницької діяльності, а також для підвищення ефективності механізмів запобігання порушенням прав інтелектуальної власності.

У межах наданих повноважень Вищий суд з питань інтелектуальної власності здійснює аналіз судової статистики, вивчає й узагальнює практику застосування законодавства у справах цієї категорії, формує рекомендації щодо її вдосконалення та передає відповідну інформацію до Верховного Суду [25].

Таким чином, Вищий суд з питань інтелектуальної власності виконує не лише суто судові функції, а й має важливе стратегічне значення для формування сучасної системи охорони прав інтелектуальної власності в Україні. Його діяльність спрямована на забезпечення належного рівня правового захисту результатів інтелектуальної, наукової, творчої та винахідницької праці, що виступають ключовими чинниками розвитку національної економіки, інноваційних процесів і підвищення конкурентоспроможності держави у світовому масштабі. Саме через ефективне функціонування цього суду держава отримує можливість реалізовувати принцип верховенства права у сфері інтелектуальної власності, забезпечуючи громадянам і суб'єктам господарювання справедливий судовий захист, відновлення порушених прав і запобігання подальшим правопорушенням.

Завдяки своїй діяльності Вищий суд з питань інтелектуальної власності виконує також низку додаткових, але не менш важливих функцій. Зокрема,

захисна функція полягає у забезпеченні ефективного судового механізму відновлення порушених прав власників інтелектуальних продуктів, а економічна у сприянні стабільності економічних відносин і підтримці належного рівня ділової активності, адже захищеність інтелектуальних прав створює сприятливе середовище для інвестицій та розвитку інноваційних підприємств. Інноваційна функція суду полягає у створенні правових умов, що стимулюють розвиток творчої та науково-дослідної діяльності, формують довіру до інтелектуальної праці як до ресурсу, який має реальну економічну цінність. Водночас прецедентна функція забезпечує єдність і послідовність судової практики у спорах, пов'язаних із правом інтелектуальної власності, що сприяє стабільності правової системи та підвищує її прогнозованість.

Важливо підкреслити, що основним завданням цього суду є здійснення спеціалізованого правосуддя у справах, пов'язаних із правом інтелектуальної власності, а також формування судової практики, що відповідає міжнародним стандартам захисту інтелектуальних прав. Вищий суд забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони інтелектуальної власності, сприяє розвитку правової культури у цій сфері та формує правові механізми, які підтримують економічну стабільність держави шляхом стимулювання творчої, винахідницької та наукової діяльності громадян. Крім того, суд виконує координаційну функцію, взаємодіючи з органами державної влади, науковими установами, громадськими організаціями та міжнародними структурами, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до формування сучасної політики у сфері інтелектуальної власності.

Водночас, попри важливість і стратегічну роль Вищого суду з питань інтелектуальної власності, його діяльність наразі стикається з низкою системних проблем. Найсуттєвішою з них є відсутність спеціального законодавчого акта, який би детально регламентував його правовий статус, структуру, функції, завдання, компетенцію та організаційні засади роботи. Наявні нормативно-правові документи такі як Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Господарський процесуальний

кодекс України та міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою — лише частково охоплюють ці питання і не забезпечують належного рівня правової визначеності. Це створює ситуацію, коли суд має обмежені можливості для повноцінного функціонування, а також ускладнює його інституційну інтеграцію в загальну систему судоустрою держави.

Отже, на сучасному етапі розвитку української судової системи виникає об'єктивна необхідність у прийнятті комплексного закону «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності», який би чітко визначив його місце в системі судової влади, врегулював організаційно-правові питання діяльності, закріпив коло повноважень та порядок формування суддівського корпусу. Ухвалення такого закону сприятиме підвищенню ефективності судового захисту інтелектуальної власності, забезпечить правову визначеність і прозорість у діяльності суду, а також посилить довіру суспільства до системи правосуддя. У перспективі це стане одним із важливих кроків на шляху до гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами та забезпечення сталого розвитку правової держави.

Вищий суд з питань інтелектуальної власності реалізує не лише основну, а й низку додаткових функцій, які забезпечують комплексний вплив на розвиток суспільних відносин у цій сфері. Його діяльність спрямована на захист прав суб'єктів інтелектуальної власності, відновлення порушених прав та запобігання їх повторному порушенню. Економічна складова діяльності цього суду проявляється у забезпеченні стабільності господарського середовища та створенні умов для сталого розвитку економіки держави шляхом ефективного судового захисту результатів творчої, винахідницької та інноваційної діяльності. Інноваційна функція суду полягає у формуванні сприятливого правового середовища, що стимулює розвиток наукових досліджень, новітніх технологій і креативних ініціатив. Водночас Вищий суд з питань інтелектуальної власності виконує і

прецедентну функцію, формуючи єдність судової практики та сприяючи підвищенню якості правозастосування у сфері інтелектуальної власності.

Важливим аспектом діяльності цього суду є його економічна роль, оскільки належний захист прав інтелектуальної власності сприяє підвищенню інвестиційної привабливості держави, розвитку національного бізнесу, розширенню інноваційного потенціалу економіки та зростанню міжнародного авторитету України як правової держави. Через функціонування спеціалізованого судового органу держава забезпечує сталість економічної політики та створює умови для безперервного розвитку секторів, пов'язаних із інтелектуальною діяльністю.

З огляду на визначені завдання, діяльність Вищого суду з питань інтелектуальної власності спрямована на спеціалізований розгляд і вирішення спорів, що виникають у сфері інтелектуальної власності, надійний захист результатів творчої, винахідницької та інноваційної діяльності, реалізацію державної політики у цій сфері, а також на забезпечення економічної стабільності держави шляхом ефективного функціонування правових механізмів охорони інтелектуальних прав. Вищий суд відіграє важливу координаційну роль, взаємодіючи з іншими органами державної влади та судовими інституціями з метою гармонізації правозастосовної практики й удосконалення законодавства. Усе це свідчить про його значущість як ключового елемента у системі правового забезпечення інтелектуальної власності в Україні.

Відповідно до статті 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Вищий суд з питань інтелектуальної власності, як вищий спеціалізований суд, наділений низкою повноважень, що визначають його статус і функціональну роль у системі судової влади. До основних із них належать «здійснення правосуддя як судом першої та апеляційної інстанції у справах, передбачених процесуальним законодавством; аналіз судової статистики, дослідження та узагальнення судової практики, а також інформування Верховного Суду про результати проведених узагальнень.

Крім того, суд виконує інші функції та повноваження, передбачені чинним законодавством» [25].

Відповідно до норм Господарського процесуального кодексу України, юрисдикція Вищого суду з питань інтелектуальної власності охоплює розгляд справ, що виникають із правовідносин у сфері охорони прав інтелектуальної власності. Зокрема, до компетенції цього суду належать спори, пов'язані з правами на об'єкти промислової власності винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні найменування тощо, а також питання, що стосуються реалізації права попереднього користування.

Крім того, Вищий суд розглядає спори, які виникають у процесі реєстрації, обліку, визнання недійсними або продовження строку дії патентів, свідоцтва та інших охоронних документів, що посвідчують виникнення чи існування відповідних прав. До його юрисдикції також віднесено справи щодо дострокового припинення дії таких документів, а також спори, пов'язані із захистом законних прав та інтересів суб'єктів інтелектуальної власності, включаючи фізичних осіб, юридичних осіб, наукові установи, організації та підприємства.

Таким чином, Вищий суд з питань інтелектуальної власності виступає центральною ланкою у системі правового захисту об'єктів інтелектуальної діяльності, забезпечуючи спеціалізований, компетентний і справедливий розгляд спорів у цій важливій сфері суспільних відносин.

Окрім цього, Вищий суд розглядає справи про визнання торговельних марок добре відомими, а також спори, що стосуються авторського права і суміжних прав, включно з питаннями колективного управління майновими правами авторів та інших правовласників. До юрисдикції суду також належать спори щодо укладення, зміни, розірвання або виконання договорів, які регулюють розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, зокрема договорів комерційної концесії. Важливим напрямом діяльності суду є «розгляд справ, пов'язаних із недобросовісною

конкуренцією, зокрема щодо неправомірного використання позначень чи продукції іншого виробника, копіювання зовнішнього вигляду виробів, збирання, розголошення або використання комерційної таємниці, а також оскарження рішень Антимонопольного комітету України з питань, що стосуються захисту від недобросовісної конкуренції» [73].

Повноваження Вищого суду з питань інтелектуальної власності доцільно аналізувати у двох взаємопов'язаних площинах. По-перше, це спеціально-судові повноваження, що полягають у безпосередньому здійсненні правосуддя у справах, пов'язаних із захистом прав у сфері інтелектуальної власності, а також у забезпеченні єдності судової практики під час розгляду відповідних спорів. По-друге, це адміністративні повноваження, які мають організаційно-допоміжний характер і спрямовані на створення належних умов для ефективного функціонування суду та належної реалізації його основних завдань. Реалізація спеціально-судових функцій Вищого суду з питань інтелектуальної власності здійснюється відповідно до норм процесуального законодавства, яке визначає порядок розгляду, вирішення та перегляду справ, що належать до його компетенції.

Відповідно до статті 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [25], окремо визначаються повноваження голови вищого спеціалізованого суду. Голова Вищого суду з питань інтелектуальної власності виступає офіційним представником суду як органу державної влади у взаємовідносинах з іншими державними інституціями, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами, а також із судовими органами іноземних держав і міжнародними організаціями. До його повноважень належить розподіл адміністративних обов'язків між заступниками, здійснення контролю за роботою апарату суду, погодження призначення та звільнення керівника апарату й його заступника, а також внесення подань щодо їх заохочення або притягнення до дисциплінарної відповідальності згідно з вимогами чинного законодавства.

Крім того, голова суду має право видавати накази, що ґрунтуються на актах про призначення, переведення або звільнення суддів, а також у випадках припинення їхніх повноважень. Він зобов'язаний своєчасно інформувати Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, Державну судову адміністрацію України та через офіційний веб портал судової влади повідомляти про появу вакантних посад суддів не пізніше ніж через три дні після їх утворення. Окрім цього, голова суду забезпечує виконання рішень зборів суддів, організовує збір, ведення та аналіз судової статистики, здійснює узагальнення судової практики та координує інформаційно-аналітичну роботу для підвищення якості судового процесу. Важливою частиною його діяльності є «сприяння підвищенню професійного рівня суддів, організація заходів з їхнього навчання, удосконалення кваліфікації та виконання інших повноважень, визначених законодавством України» [25].

У межах своїх адміністративних повноважень голова Вищого спеціалізованого суду уповноважений видавати накази та розпорядження, що забезпечують організацію діяльності суду. У разі його відсутності виконання обов'язків покладається на одного із заступників голови, визначеного самим головою суду. Якщо ж таке визначення не здійснено, обов'язки виконує заступник голови, який має більший стаж суддівської роботи. У випадку, коли посада заступника голови є вакантною або всі заступники відсутні, адміністративні функції переходять до судді з найтривалішим досвідом роботи на посаді судді. При цьому «заступники голови здійснюють свої адміністративні повноваження виключно в межах, установлених головою суду, та під його безпосереднім контролем» [20].

Господарський процесуальний кодекс України визначає порядок розгляду справ, що належать до компетенції Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Згідно зі статтею 24 ГПК України, цей «суд виступає судом першої інстанції у відповідних справах» [73]. При цьому апеляційний перегляд рішень, ухвалених Вищим судом, здійснює «апеляційна палата, що діє у його структурі. Фактично це означає, що

апеляційний розгляд здійснюється в межах того ж судового органу. Оцінити ефективність такої моделі наразі складно, особливо з урахуванням існуючих недоліків у функціонуванні системи правосуддя в Україні» [48].

Цю модель можна розглядати як своєрідний експериментальний формат організації судової влади, покликаний підвищити рівень спеціалізації суддів та забезпечити більш оперативний і кваліфікований розгляд спорів у сфері інтелектуальної власності. Водночас її реальна результативність та вплив на ефективність судочинства зможуть бути об'єктивно оцінені лише після початку повноцінної роботи Вищого суду та накопичення практичного досвіду його діяльності.

Цілком очевидно, що після початку повноцінного функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності постане низка дискусійних і практичних питань, які потребуватимуть додаткового врегулювання та уточнення.

Однак, «незважаючи на наявні недоліки в чинному законодавстві та певну невизначеність у правозастосуванні, фахівці одностайно визнають створення цього спеціалізованого суду важливим і позитивним кроком. Його поява стане суттєвим поштовхом до зміцнення системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні, сприятиме підвищенню рівня правової культури у цій сфері та позитивно вплине на формування сприятливого інвестиційного клімату й конкурентоспроможності національного ринку» [32].

Ідея заснування Вищого суду з питань інтелектуальної власності повністю відповідає міжнародним стандартам судового захисту прав інтелектуальної власності та узгоджується із сучасними глобальними тенденціями розбудови ефективних механізмів охорони таких прав. У багатьох провідних державах світу саме спеціалізовані судові установи забезпечують високий рівень якості розгляду спорів у сфері інтелектуальної власності, що зумовлено складністю, технічною специфікою та міжгалузевим характером відповідних правовідносин.

Створення аналогічного суду в Україні є проявом прагнення держави до вдосконалення системи правового захисту, підвищення рівня правової культури, забезпечення належної охорони результатів інтелектуальної, творчої, наукової та інноваційної діяльності, а також гарантування стабільності та передбачуваності судових рішень у цій сфері.

Вищий суд з питань інтелектуальної власності має всі передумови для того, щоб стати важливою ланкою у становленні національної системи інтелектуальної безпеки. Його діяльність сприятиме покращенню інвестиційного клімату, розвитку інноваційного підприємництва, активізації науково-технічного прогресу та глибшій інтеграції України у міжнародний правовий простір.

Таким чином, створення цієї інституції є не лише кроком у напрямку вдосконалення судової системи, але й важливою економічною передумовою сталого розвитку держави. Ефективне функціонування спеціалізованого суду забезпечить реальний судовий захист прав інтелектуальної власності, зміцнить довіру інвесторів, стимулюватиме технологічні інновації та сприятиме зростанню частки нематеріальних активів у структурі національної економіки.

Разом з тим, повноцінний початок діяльності цього суду наразі залишається проблематичним через затримку процедури конкурсного добору суддів. На сьогодні функціонування Вищої кваліфікаційної комісії суддів фактично заблоковано, що унеможливорює формування кадрового складу суду та призводить до зупинки процесу його запуску. Така ситуація створює правовий вакуум у сфері спеціалізованого судового захисту інтелектуальних прав і негативно позначається на ефективності всієї судової системи.

Отже, нагальною потребою сьогодення є якнайшвидше врегулювання питання запуску Вищого суду з питань інтелектуальної власності на законодавчому та інституційному рівнях. Для цього необхідно відновити роботу Вищої кваліфікаційної комісії суддів і забезпечити проведення відкритого, справедливого та прозорого конкурсного добору суддів цього

спеціалізованого суду. Реалізація таких кроків повинна стати одним із головних напрямів державної політики у сфері правосуддя. Це дозволить не лише розвантажити чинні судові інстанції, але й забезпечити справедливий, швидкий та професійний розгляд справ, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності, створивши тим самим ефективний механізм захисту інновацій, наукових розробок і творчих досягнень.

Разом із тим, слід визнати, що наразі повною мірою реалізувати функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні поки що неможливо. Основною перешкодою залишається відсутність дієвих механізмів кадрового забезпечення та належного законодавчого регулювання, що гальмує процес формування цього судового органу. У результаті потенціал, який закладено в самій ідеї створення такого спеціалізованого суду, залишається нереалізованим. Це негативно впливає на рівень захисту інтелектуальної власності, знижує довіру бізнесу й наукової спільноти до судової системи та стримує розвиток інноваційного середовища в державі.

Водночас сама концепція створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності є надзвичайно перспективною і заслуговує на подальше втілення. Її реалізація могла б вирішити значну кількість проблем, пов'язаних із неузгодженістю судової практики, затягуванням процесів розгляду справ і недостатньою спеціалізацією суддів у цій складній сфері. Більше того, ефективне функціонування такого суду сприяло б переосмисленню підходів до використання інституту інтелектуальної власності в Україні, посиленню захисту прав творців і винахідників, а також стимулюванню розвитку науково-технічного потенціалу держави.

Таким чином, незважаючи на нинішні труднощі у запуску Вищого суду з питань інтелектуальної власності, сама ідея його створення є надзвичайно важливою для подальшої модернізації національної судової системи. Її реалізація в майбутньому здатна стати одним із найвагоміших кроків у напрямі зміцнення правової держави, розвитку інноваційної економіки та

підвищення міжнародного авторитету України як країни, що ефективно захищає результати інтелектуальної діяльності своїх громадян.

2.2. Зміст та особливості правового статусу Вищого антикорупційного суду

Специфіка змісту адміністративно-правового статусу Вищого антикорупційного суду виявляється через комплекс його основних елементів завдань, функцій та адміністративних повноважень, які у своїй сукупності визначають місце цієї судової інституції в системі органів судової влади України. Кожен із зазначених елементів має самостійне значення та відображає окремі аспекти реалізації публічно-владних повноважень суду.

Так, завдання Вищого антикорупційного суду окреслюють його основну суспільно-правову місію забезпечення справедливого, неупередженого та ефективного розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із корупційними злочинами, а також утвердження принципів верховенства права та рівності всіх перед законом. Через визначення завдань формується цільова спрямованість діяльності суду, що відображає його роль у системі протидії корупції як одному з ключових напрямів державної політики.

Функції суду, у свою чергу, розкривають конкретні напрями практичної реалізації його завдань. Вони охоплюють як здійснення правосуддя у справах, віднесених до його юрисдикції, так і забезпечення єдності судової практики, формування стандартів антикорупційного судочинства, узагальнення практики застосування антикорупційного законодавства та сприяння підвищенню ефективності правозастосування в цій сфері. Крім того, функціональна складова діяльності суду пов'язана із забезпеченням процесуальної дисципліни, дотриманням принципів гласності, неупередженості та професійної етики суддів.

Адміністративні повноваження Вищого антикорупційного суду становлять ще один важливий елемент його адміністративно-правового статусу. Вони охоплюють організаційне управління внутрішньою діяльністю суду, розподіл справ між суддями, забезпечення ефективної роботи апарату суду, ведення судової статистики, а також взаємодію з іншими органами державної влади та судовими інституціями. Саме через реалізацію адміністративних повноважень забезпечується стабільне функціонування суду як самостійного органу судової влади, що має власну внутрішню організаційну структуру, управлінські механізми та процедури.

Отже, правовий статус Вищого антикорупційного суду має комплексний і багатовимірний характер, адже поєднує у собі цільову (через завдання), змістовну (через функції) та організаційно-процедурну (через повноваження) складові. Така структурна побудова дозволяє не лише забезпечити ефективне здійснення правосуддя у справах антикорупційної категорії, а й гарантувати інституційну незалежність і стабільність діяльності суду в межах системи судоустрою України.

Пріоритетність прав і свобод людини та громадянина є основоположним орієнтиром діяльності сучасної правової держави, який визначає зміст і спрямованість її політики у всіх сферах суспільного життя. Забезпечення реальності цих прав вимагає не лише їх конституційного закріплення, а й створення дієвих механізмів їх гарантування, охорони та захисту, що становить ключову умову побудови демократичного, соціально орієнтованого правопорядку. У цьому контексті держава зобов'язана забезпечити функціонування правових, організаційних та інституційних засобів, які унеможливають порушення прав людини та сприяють відновленню справедливості у випадках їх порушення.

Водночас ефективна реалізація принципу верховенства права та утвердження прав і свобод громадян безпосередньо залежать від стану правової культури суспільства й рівня довіри до державних інституцій. Одним із головних викликів для сучасної України у цьому аспекті виступає

наявність системної корупції, яка не лише підриває авторитет державної влади, але й створює загрозу реалізації основних прав людини, зокрема права на справедливий суд, рівність перед законом, доступ до публічних послуг.

Саме тому формування та реалізація ефективної антикорупційної політики є об'єктивною необхідністю демократичних перетворень і важливою передумовою побудови правової держави. Успішна протидія корупції сприяє зміцненню інститутів державної влади, підвищенню рівня довіри громадян до правосуддя та забезпечує реальне, а не декларативне утвердження прав і свобод людини. З огляду на це, діяльність держави у сфері запобігання і протидії корупції має розглядатися не лише як елемент правозастосування, а як інтегральний механізм захисту прав людини, що гарантує справедливість, прозорість і доброчесність у функціонуванні всіх гілок влади.

Незмінною є активна позиція ООН щодо протидії корупції, зокрема, до «стратегічних напрямків запобігання організованій злочинності віднесено вивчення проблем боротьби з корупцією (відповідно до прийнятих ООН «Керівних принципів для запобігання організованій злочинності і боротьби з нею»), здійснюється активна підтримка забезпечення функціонування Вищого антикорупційного суду» [56].

Зміст будь-якої складової судової влади знаходить своє відображення насамперед у її функціях, адже саме через виконувані функції розкривається практичне призначення, роль та специфіка діяльності судових органів. Виходячи з цього, доцільно насамперед уточнити зміст таких категорій, як «функція» та «завдання», а також здійснити їх класифікацію стосовно судової влади України загалом і Вищого антикорупційного суду зокрема.

Поняття «функція» «походить від латинського *function* – «відправлення», «діяльність», що в широкому значенні означає роль, яку певний соціальний інститут виконує стосовно потреб суспільної системи, а також залежність, яка простежується між різними соціальними процесами» [51]. Таким чином, функції судової влади можна розглядати як основні

напрями її діяльності, спрямовані на реалізацію покладених на неї завдань, забезпечення верховенства права та ефективне здійснення правосуддя.

Досить часто під функцією розуміють «напря́м діяльності як узагальнюючу характеристику сутності завдань і цілей діяльності кого небудь, або призначення чого-небудь» [47].

Так, застосування категорії ««функція» у філософії права здебільшого відбувається із зазначенням положень про поєднання трьох основних її аспектів: діяльнісного (специфічний спосіб взаємодії з навколишнім світом), сутнісного (розкриття іманентних властивостей та природи системи) та цільового (призначення даної системи в контексті збереження та розвитку системи вищого порядку)» [43]. Що ж стосується соціологічної дефініції поняття «функція», варто зауважити, що в цій науковій сфері його визначають як «роль, яку виконує певний соціальний інститут або приватний соціальний процес відносно потреб суспільної системи більш високого рівня організації чи інтересів складових її класів та соціальних груп» [68].

На сьогоднішній день немає єдиної чітко визначеної позиції науковців стосовно функцій органів державної влади. Наприклад, Л. Л. Бачило вважає, що ««функції» є складовим елементом компетенції і визначають, що робить орган, які функції в результаті його діяльності набувають рівня правового явища» [21].

Науковець В.В.Молдован виокремлює низку ключових функцій, притаманних судовим органам. До них він відносить: «здійснення правосуддя, здійснення конституційного контролю, нагляд за законністю та обґрунтованістю рішень і дій органів державної влади та посадових осіб, формування органів суддівського самоврядування, надання судам загальної юрисдикції роз'яснень щодо застосування норм законодавства, а також створення Державної судової адміністрації» [23].

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що функції Вищого антикорупційного суду становлять зовнішній прояв реалізації його завдань і адміністративних повноважень, які визначають напрями, характер та зміст

діяльності цього судового органу. Саме через свої функції Вищий антикорупційний суд відображає практичну реалізацію принципів судової влади, забезпечує ефективну взаємодію із системою державних інституцій, органами судоустрою та суспільством загалом, виступаючи важливим елементом у механізмі безперервного захисту прав, свобод і законних інтересів осіб. У своїй діяльності суд демонструє сталі та водночас гнучкі взаємовідносини з іншими суб'єктами публічної влади, адаптуючись до змін суспільно-політичного середовища та викликів, пов'язаних із протидією корупції.

Основною функцією Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя, що становить його фундаментальний функціонально-юрисдикційний напрям діяльності. Саме через розгляд і вирішення справ, віднесених до його юрисдикції, суд реалізує своє основне призначення забезпечення верховенства права, справедливості, законності та неупередженості. Реалізуючи цю функцію, суд виступає арбітром у складних кримінальних провадженнях, пов'язаних із корупційними злочинами, та гарантує дотримання прав кожного учасника судового процесу, створюючи баланс між публічним інтересом у боротьбі з корупцією та необхідністю поваги до прав і свобод людини.

Аналізуючи Закон України «Про судоустрій та статус суддів» та Закон України «Про Вищий антикорупційний суд», можливо дійти висновку, що у своїй діяльності Вищий антикорупційний суд також виконує низку супутніх, або похідних, функцій, що конкретизують його роль у судовій системі. Зокрема, суд здійснює антикорупційну функцію, спрямовану на утвердження засад доброчесності, прозорості та невідворотності відповідальності за корупційні правопорушення. Одночасно він реалізує правозахисну функцію, яка проявляється у безперервному захисті прав, свобод та законних інтересів осіб, забезпеченні процесуальних гарантій, рівності сторін та неупередженості правосуддя. Контрольно-наглядова складова діяльності суду полягає у здійсненні судового контролю за законністю дій органів

досудового розслідування, прокуратури та інших суб'єктів, що діють у сфері антикорупційного провадження. Вона є необхідною умовою дотримання принципів правової держави та недопущення зловживань владою. Важливе місце у структурі діяльності суду посідає й функція адміністрування, яка охоплює внутрішньо-організаційне, кадрове, інформаційне та технічне забезпечення функціонування суду, сприяючи ефективності його роботи та належному виконанню завдань правосуддя.

Отже, функції Вищого антикорупційного суду відображають комплексну природу його адміністративно-правового статусу та свідчать про багатомірність його ролі в системі судової влади України. Через реалізацію своїх функцій суд виступає не лише спеціалізованим органом правосуддя, покликаним розглядати справи антикорупційного характеру, але й важливим чинником утвердження верховенства права, забезпечення законності, зміцнення довіри громадян до судової системи та формування основ правової держави.

Наступним елементом, який доцільно розглянути, є така правова категорія, як завдання, що покладені на Вищий антикорупційний суд. Відповідно до визначення, поданого в Академічному тлумачному словнику української мови, термін «завдання означає попередньо визначений або запланований для виконання обсяг діяльності чи робіт, а також мету, досягнення якої є бажаним результатом певної діяльності; те, що необхідно реалізувати на практиці» [30].

Завдання Вищого антикорупційного суду можна визначити як соціально-інституційне призначення спеціалізованого судового органу, створеного в межах системи судоустрою України для розгляду та вирішення справ окремої категорії, які мають особливе суспільне значення. Його діяльність спрямована на забезпечення ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, а також на зміцнення довіри суспільства до правосуддя як невід'ємного елементу правової держави.

Щодо правового визначення завдань суду, то відповідно до статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суди, «здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, покликані забезпечувати кожній особі право на справедливий судовий розгляд, а також гарантувати дотримання інших прав і свобод людини, передбачених Конституцією України, законами держави та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [15]. Отже, законодавець визначив завдання судової влади як універсальні для всіх судів, незалежно від їх інстанційного рівня чи спеціалізації, що підкреслює єдність судової системи України у реалізації головної мети забезпечення верховенства права та захисту прав людини.

Завдання Вищого антикорупційного суду визначені та закріплені у статті 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». Відповідно до зазначених положень, головним завданням цього судового органу є «здійснення правосуддя відповідно до встановлених законом принципів і процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень. Крім того, до завдань суду віднесено здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням таких правопорушень, забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також вирішення питань щодо визнання активів необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у межах цивільного судочинства» [25].

Враховуючи, що одним із ключових напрямів діяльності Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя у справах, пов'язаних із корупційними злочинами, логічним є застосування ним у своїй роботі завдань, визначених нормами Кримінального процесуального кодексу України. Згідно з положеннями цього кодексу, основним завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів

усіх учасників процесу, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду справ. Метою такої діяльності є гарантування того, щоб кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, була притягнута до відповідальності відповідно до ступеня своєї вини, а жоден невинуватий не був безпідставно обвинувачений чи засуджений. Водночас суд покликаний забезпечити, щоб «жодна особа не зазнавала необґрунтованого процесуального примусу, а до кожного учасника кримінального провадження застосовувалася належна правова процедура, яка відповідає принципам законності, справедливості та верховенства права» [31].

Таким чином, завдання Вищого антикорупційного суду органічно поєднують у собі положення спеціального законодавства про його діяльність та норми кримінального процесуального права, що забезпечує цілісність, узгодженість і правову визначеність його функціонування у системі судової влади України.

Вищий антикорупційний суд, як складова частина судової системи України, покликаний здійснювати правосуддя та реалізовувати судовий контроль у визначених законом категоріях справ. Його юридична природа полягає у функціонуванні спеціалізованої антикорупційної судової інституції, яка одночасно взаємодіє із системою судової влади (в межах внутрішньо організаційного адміністрування) та з антикорупційними органами з метою виконання покладених на неї завдань і повноважень. Така взаємодія спрямована на забезпечення ефективного функціонування державного механізму протидії корупції, відновлення фінансової рівноваги бюджетної системи, порушеної корупційними проявами, а також на захист прав, свобод і законних інтересів осіб, що зазнали порушення внаслідок корупційних правопорушень. Отже, Вищий антикорупційний суд, не входячи до системи публічних суб'єктів запобігання корупції, виконує антикорупційну функцію шляхом реалізації специфічного виду судового захисту від корупційних діянь.

Вищий антикорупційний суд України виконує важливу роль у системі національного судоустрою, адже покликаний забезпечувати законне, неупереджене, незалежне, справедливе та об'єктивне правосуддя у справах, що стосуються корупційних правопорушень. Його діяльність спрямована на захист прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб, які зазнали порушення внаслідок проявів корупції. Суд здійснює судовий контроль за дотриманням вимог законодавства, процесуальних засад і принципів правосуддя, що є необхідною умовою забезпечення верховенства права та справедливості в суспільстві. Вищий антикорупційний суд також реалізує елементи антикорупційної політики через судову діяльність, спрямовану на відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів осіб, а також на усунення негативних наслідків корупційних діянь.

Особливе значення має роль цього суду у відновленні фінансового балансу держави шляхом судово-процесуального встановлення необґрунтованості активів, набуття яких не має законного підґрунтя, та їх подальшого стягнення на користь держави. Такий механізм забезпечує не лише економічну доцільність боротьби з корупцією, але й сприяє зміцненню фінансової системи держави, формуванню довіри громадян до інститутів правосуддя.

Вищий антикорупційний суд водночас виконує функцію забезпечення принципу спеціалізації судової системи, що підвищує ефективність розгляду справ, пов'язаних із корупцією, та гарантує високий рівень професійної компетентності суддів у цій сфері. Окрім основної функції здійснення правосуддя, суд реалізує низку похідних функцій, серед яких антикорупційна, правозахисна, контрольно-наглядова та адміністративна. Антикорупційна функція проявляється у формуванні балансу між активною протидією корупційним проявам і забезпеченням належного судового захисту прав осіб. Правозахисна функція передбачає безперервний захист прав і свобод людини в контексті корупційних загроз. Контрольно-наглядова функція полягає у здійсненні судового контролю за дотриманням законності

під час досудового розслідування та судового розгляду справ, а адміністративна охоплює внутрішньоорганізаційне, кадрове, інформаційне й технічне забезпечення діяльності суду.

Юридична природа Вищого антикорупційного суду зумовлена його статусом спеціалізованої антикорупційно-судової інституції, яка функціонує на перетині системи судової влади та антикорупційних органів. Така взаємодія дозволяє забезпечити реалізацію державної антикорупційної політики на судовому рівні, сприяючи формуванню цілісного механізму протидії корупції. Хоча Вищий антикорупційний суд не належить до системи публічних суб'єктів, що здійснюють превентивні заходи запобігання корупції, він виконує ключову антикорупційну функцію через реалізацію особливого виду судового захисту прав, свобод і законних інтересів осіб.

Таким чином, завдання Вищого антикорупційного суду полягає у здійсненні справедливого правосуддя у справах, пов'язаних із корупційними правопорушеннями, забезпеченні належного судового контролю, захисті прав і свобод людини, відновленні порушених інтересів держави та суспільства, а також у сприянні розвитку антикорупційної політики й удосконаленню системи судової влади України. Його функціонування є вагомим елементом у забезпеченні верховенства права, підвищенні довіри до правосуддя та формуванні ефективного інституційного механізму боротьби з корупцією.

Окрема треба звернути увагу на повноваження Вищого антикорупційного суду. Під час реалізації своїх повноважень відповідний державний орган здійснює «регулювання суспільних відносин шляхом надання учасникам цих відносин органам, підприємствам, установам, організаціям, посадовим і службовим особам, громадянам тощо визначених прав та обов'язків» [62]. У юридичній енциклопедичній літературі зазначається, що поняття «повноваження» охоплює сукупність прав і обов'язків державних органів, громадських організацій, а також посадових та

інших осіб, які закріплені за ними у встановленому законодавством порядку для виконання покладених функцій» [27].

Як соціальне явище повноваження слід розуміти як наділення членів суспільства певними правами та обов'язками, що передаються конкретному суб'єкту у встановленому соціальними нормами порядку для реалізації в особистих або колективних інтересах делегувальника. Такі повноваження можуть включати «право розпоряджатися певними цінностями, залучати інших осіб до виконання суспільно важливих доручень, а також застосовувати передбачені соціальними нормами заходи примусу» [65].

На думку професора Б.М.Лазарева, повноваження являють собою «комплекс конкретних прав і обов'язків, наданих органу для реалізації покладених на нього функцій» [42]. Подібної позиції дотримуються й автори підручника «Адміністративне право України: академічний курс», які визначають «державно-владні повноваження як систему прав та обов'язків, що закріплені за державними органами з метою реалізації їх компетенції» [65]. Є.Кулакова підкреслює, що «владні повноваження державного органу складаються з юридичних прав, необхідних для виконання державних функцій, та юридичних обов'язків, покладених на цей орган державою. На її думку, права виступають реальною можливістю виконання функцій і збігаються з обов'язками, утворюючи єдину правову категорію повноважень» [38].

І. М. Зайцев визначає повноваження суду як «взаємопов'язані права й обов'язки, що надаються суду нормами процесуального права для виконання його функцій і реалізації визначених завдань та цілей» [89]. У свою чергу, І.Є.Марочкін трактує повноваження судді як «вид і міру службової поведінки представника судової влади, спрямованої на здійснення судових функцій, що отримує формальне закріплення у відповідному процесуальному рішенні» [51]. Подібну думку висловлює Л. М. Москвич, який розглядає повноваження судді як «форму владного впливу, спрямованого на відновлення

справедливості щодо суб'єкта, зацікавленого або незацікавленого у вирішенні правового конфлікту» [66].

Для ефективного виконання своїх завдань усі суди наділяються державою визначеним колом повноважень, тобто правами та обов'язками, необхідними для реалізації покладених на них функцій. Такі повноваження закріплюються у відповідних нормативно-правових актах і диференціюються залежно від рівня та юрисдикції суду. Особливе значення мають адміністративні повноваження судів, що забезпечують організацію та управління їхньою діяльністю. Вони визначають внутрішньо-організаційні принципи функціонування судів, їхню взаємодію та координацію, а також регулюють інші аспекти організаційно-розпорядчої діяльності. Окремо виділяються адміністративні повноваження «голови суду та його заступників, які, крім виконання основного завдання здійснення правосуддя, реалізують управлінські функції, пов'язані з організацією роботи суду та суддівського корпусу» [1].

До адміністративних повноважень Вищого антикорупційного суду належать дії, спрямовані на організаційне, правове, фінансове та методологічне забезпечення його діяльності. У межах цих повноважень суд виконує функції судового контролю, забезпечує публічність своєї роботи шляхом проведення інформаційно-аналітичної діяльності та оприлюднення офіційних відомостей про результати своєї функціональної діяльності. Також Вищий антикорупційний суд надає адміністративні послуги, здійснює внутрішню координацію та взаємодію з антикорупційними органами, іншими державними структурами, органами судового врядування та судами загальної юрисдикції. Окрім цього, суд уповноважений на здійснення внутрішньо організаційного адміністрування, зокрема в кадрових питаннях, проведення внутрішнього аудиту та налагодження міжнародного співробітництва.

Повноваження Вищого антикорупційного суду можна поділити на дві основні групи: спеціально-судові та адміністративні. Спеціально-судові повноваження безпосередньо пов'язані зі здійсненням правосуддя — судді

цього суду розглядають і вирішують справи, пов'язані з корупційними правопорушеннями, забезпечуючи їх законний, незалежний, неупереджений і справедливий розгляд. Важливою складовою цієї діяльності є також аналіз та узагальнення судової практики, підготовка звітності й поширення інформації, необхідної для вдосконалення правозастосовної діяльності.

Адміністративні повноваження, у свою чергу, охоплюють комплекс процесуальних можливостей і юридичних обов'язків, спрямованих на створення належних умов для реалізації суддями своїх функцій. Вони забезпечують ефективну організацію внутрішньої роботи суду, управління кадровими ресурсами, контроль за дотриманням процедур та стандартів діяльності, а також взаємодію з іншими інституціями антикорупційного механізму. Реалізація таких повноважень гарантує функціональну цілісність суду, сприяє прозорості та підзвітності його діяльності, а також підвищує довіру суспільства до результатів судового розгляду.

Таким чином, адміністративні повноваження Вищого антикорупційного суду є невід'ємною складовою його правового статусу та організаційної структури. Вони створюють передумови для ефективного здійснення суддями своїх спеціально-судових повноважень, забезпечують узгодженість дій суду з іншими органами влади та антикорупційними інституціями, а також сприяють стабільному функціонуванню всієї антикорупційної судової системи. У результаті Вищий антикорупційний суд постає не лише як орган правосуддя, а й як важлива ланка у державному механізмі протидії корупції.

Висновки до Розділу 2

Отже, можна дійти висновку, що інститут вищих спеціалізованих судів в Україні становить важливий елемент системи судоустрою, спрямований на забезпечення ефективного, професійного та спеціалізованого розгляду окремих категорій справ. Інтелектуальна власність у сучасних умовах

розглядається як особлива категорія правових цінностей, що охоплює результати творчої, інноваційної та винахідницької діяльності, а тому потребує спеціалізованих механізмів правового захисту. У цьому контексті створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності має забезпечити ефективний судовий захист прав у зазначеній сфері, формування єдності судової практики та сприяння розвитку національної системи охорони інтелектуальної власності відповідно до міжнародних стандартів.

Водночас однією з ключових проблем, що стримує початок ефективної діяльності цього суду, залишається відсутність комплексного нормативно-правового акта, який би визначав його правовий статус, завдання, функції та організаційні засади функціонування. Нині правове регулювання діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності здійснюється лише на основі загальних положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Господарського процесуального кодексу України, що не повною мірою враховують його спеціалізований характер. Такий нормативний вакуум унеможливорює належне формування організаційної структури суду, визначення його місця в системі судоустрою та ефективну реалізацію його функцій.

Повноваження Вищого суду з питань інтелектуальної власності охоплюють здійснення спеціалізованого судового розгляду спорів, що пов'язані з правом інтелектуальної власності, а також адміністративну діяльність, спрямовану на створення умов для ефективного функціонування суду. Особливостями розгляду справ у цьому суді є застосування господарського судочинства, колегіальний порядок розгляду, можливість участі як фізичних, так і юридичних осіб, а також орієнтація на забезпечення законного, справедливого та об'єктивного судового рішення. Реалізація зазначених завдань сприятиме не лише удосконаленню судової практики, а й підвищенню рівня довіри до судової влади у сфері інтелектуальної власності.

Поряд із цим важливим елементом спеціалізованого судочинства виступає діяльність Вищого антикорупційного суду, який, хоча і не входить

до системи органів запобігання корупції, виконує антикорупційну функцію шляхом здійснення судового контролю та розгляду справ, пов'язаних із корупційними правопорушеннями. Його діяльність має не лише правозастосовний, а й превентивний характер, оскільки сприяє формуванню суспільної довіри до антикорупційної політики держави та підвищенню рівня правової відповідальності в публічній сфері. Основною функцією Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя, тоді як допоміжними функціями виступають антикорупційна, правозахисна, контрольно-наглядова та адміністративна, що забезпечують комплексний вплив суду на правовідносини у сфері боротьби з корупцією.

Отже, діяльність вищих спеціалізованих судів, зокрема Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду, має стратегічне значення для розвитку судової системи України, підвищення її ефективності, прозорості та довіри суспільства. Формування комплексного законодавчого підґрунтя, чітке визначення повноважень, забезпечення належних організаційних і правових умов діяльності таких судів є необхідною передумовою для подальшого утвердження спеціалізованого правосуддя як важливого інструменту захисту прав і свобод людини та громадянина.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ

3.1. Перспективи розвитку та вдосконалення нормативного забезпечення правового статусу вищих спеціалізованих судів

Проблематика, пов'язана з реформуванням судової гілки влади в Україні, що стосується реформування судової гілки влади в Україні, на сучасному етапі набуває особливої актуальності, зокрема в контексті перспектив розвитку та вдосконалення нормативного забезпечення правового статусу вищих спеціалізованих судів. Така актуальність зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, що визначають загальний напрям і темпи судової трансформації. Попри те, що від моменту проголошення незалежності України минуло вже понад два десятиліття, система владних інституцій у державі все ще перебуває на етапі формування, а її структурна й функціональна досконалість потребує подальшого осмислення та корекції.

Судова реформа, яка мала стати ключовим елементом демократичних перетворень, залишається нестабільною та непослідовною, що проявляється у частих змінах законодавства, розпорошеності концептуальних підходів та відсутності чіткої стратегії розвитку судоустрою. Особливо гостро ці недоліки виявляються у сфері правового регулювання статусу вищих спеціалізованих судів, які відіграють важливу роль у забезпеченні єдності судової практики, професійної спеціалізації суддів та належного рівня правосуддя у відповідних сферах юрисдикції.

Водночас нинішнє нормативно-правове забезпечення діяльності вищих спеціалізованих судів не є достатньо системним і узгодженим. Законодавство часто не визначає чітко їхню компетенцію, організаційні засади функціонування, порядок добору суддів, механізми внутрішнього контролю

та відповідальності, що створює правову невизначеність і знижує ефективність їх діяльності. У цьому контексті особливої ваги набуває необхідність розроблення нових законодавчих підходів, які б відповідали європейським стандартам незалежності, професійності та спеціалізації судової влади.

Перспективи вдосконалення правового статусу вищих спеціалізованих судів в Україні мають бути спрямовані на створення стабільної та передбачуваної нормативної бази, яка забезпечить інституційну сталість судової системи, належний рівень самоврядування суддівського корпусу та ефективне виконання судових функцій. Це, своєю чергою, сприятиме не лише посиленню незалежності судової влади, а й підвищенню довіри суспільства до суду як ключового інституту захисту прав і свобод людини.

Таким чином, реформування судової системи України потребує системного перегляду підходів до визначення та закріплення правового статусу вищих спеціалізованих судів, оскільки саме вони можуть стати інструментом підвищення якості правосуддя, уніфікації судової практики та зміцнення принципу верховенства права. Лише за умов оновлення нормативного підґрунтя, узгодження національного законодавства з європейськими стандартами й послідовного втілення реформаторських кроків можна очікувати реального вдосконалення судової гілки влади та її ефективного функціонування у системі державного управління.

Серед головних проблем варто виділити недосконалість чинного законодавства, яке регулює питання судоустрою, статусу суддів, їхньої відповідальності та гарантій незалежності. Попри наявність значної кількості реформаторських ініціатив, нормативно-правова база, що визначає засади функціонування судової системи, досі не повною мірою відповідає європейським стандартам і принципам, закріпленим у документах Ради Європи, Європейського Союзу та Венеційської комісії. Це створює правові прогалини, унаслідок чого реалізація судової влади часто відбувається без належної прозорості, стабільності та передбачуваності [38, с.256].

Не менш важливою є проблема порушення норм чинного законодавства, що стосується судової сфери. Нерідко правові приписи, які визначають порядок призначення суддів, їхню дисциплінарну відповідальність або процедури судового розгляду, ігноруються або застосовуються вибірково, що призводить до зниження рівня довіри громадян до судів, дискредитації самої ідеї незалежного правосуддя та, в ширшому контексті, порушення основоположних соціальних цінностей. Така ситуація негативно впливає на реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, які повинні бути гарантовані державою як найвища соціальна цінність [24].

Особливого значення ці проблеми набувають у світлі конституційного закріплення в Україні принципу верховенства права, який передбачає, що держава має діяти виключно на основі закону, а всі громадяни бути рівними перед ним. Саме судова влада покликана бути основним інструментом практичної реалізації цього принципу, адже від ефективності та неупередженості судочинства залежить реальне забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів людини.

Таким чином, реформування судової системи в Україні є не просто складовою державного управління, а ключовим чинником становлення правової, демократичної та європейсько орієнтованої держави. Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити послідовність і системність судової реформи, зміцнити гарантії незалежності суддів, підвищити відповідальність представників судової влади, а також створити умови для реальної імплементації європейських стандартів правосуддя у національну практику. Лише за таких умов судова влада зможе повною мірою виконувати свою головну функцію забезпечення верховенства права та справедливого судового захисту кожної особи в Україні. Перш за все варто зазначити, що визначення основних напрямів розвитку правового регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні має ґрунтуватися на глибокому аналізі ключових проблем судової системи. Без усвідомлення реального стану судоустрою та чинників, які перешкоджають його ефективному

функціонуванню, будь-які реформаторські зусилля залишатимуться поверховими й не досягатимуть очікуваних результатів.

Насамперед слід визнати, що жодна із судових реформ, проведених в Україні від часу здобуття незалежності, не реалізувала повною мірою задекларованих у програмних документах цілей. Причини цього є різноманітними й залежать від конкретного історичного етапу, проте у всіх випадках простежується спільна закономірність домінування політичного чинника у процесі реформування судової влади. Саме політична доцільність здебільшого визначала зміст і пріоритетність реформ, відсуваючи на другий план об'єктивну оцінку реального стану судової системи, її сильних і слабких сторін, ресурсних можливостей та потенційних ризиків [23].

Цей підхід залишається характерним і для сучасного етапу розвитку судової влади, коли ініціативи реформ нерідко мають фрагментарний або декларативний характер. Внаслідок цього реформа перетворюється не на системний процес оновлення, а на послідовність політичних кампаній, що не формують стійких позитивних змін у судовій системі. Однак справжня реформа, на відміну від її імітації чи революційних дій, має ґрунтуватися на поетапних, зважених і стабільних трансформаціях, які забезпечують тривалість і незворотність позитивних тенденцій [24].

Судова реформа, спрямована на якісну зміну засад функціонування судової влади, повинна орієнтуватися на людину як центральну цінність демократичного суспільства та ґрунтуватися на низці ключових принципів. По-перше, це принцип мети, який передбачає, що кінцевою ціллю реформування має бути добробут суспільства та забезпечення справедливості. По-друге, принцип засобів, що вимагає переведення процесу реформ із площини політичних маніпуляцій у сферу конструктивних, фахових та послідовних дій. По-третє, принцип стабільності, який означає, що реформа не повинна породжувати кризу або руйнувати вже досягнуті результати, а навпаки забезпечувати стійкість і передбачуваність судової системи. Четвертий принцип ціни, який передбачає, що результати реформи

мають бути пропорційними до витрат і не створювати надмірного навантаження для держави чи суспільства. І, нарешті, принцип відповідальності, відповідно до якого органи та посадові особи, уповноважені здійснювати судову реформу, повинні нести персональну відповідальність за її результати перед суспільством [50].

Таким чином, ефективне реформування судової системи, у тому числі вдосконалення нормативного регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів, можливе лише за умови дотримання зазначених принципів. Це дозволить забезпечити системність, стабільність і результативність трансформацій, перетворивши судову реформу на реальний механізм зміцнення верховенства права, незалежності суддів та довіри громадян до правосуддя.

Отже, судова реформа має бути зумовлена реальним суспільним запитом і відповідати актуальним потребам та очікуванням громадян. Її ефективність визначається не лише зміною нормативної бази чи інституційних структур, а насамперед ступенем задоволення потреб суспільства у справедливому, доступному та результативному правосудді.

З огляду на це, реформування судової влади повинно орієнтуватися на забезпечення двох ключових параметрів доступності правосуддя для кожного громадянина та ефективності функціонування системи судового захисту, тобто її здатності швидко, неупереджено й професійно відновлювати порушені права та законні інтереси.

Саме ці показники хоча й не єдині мають виступати основними критеріями оцінювання якості та успішності судових перетворень. Тому, плануючи зміни у сфері судоустрою, необхідно глибоко аналізувати реальні проблеми, виявляти вразливі точки та джерела дисбалансу в роботі судової системи, чітко визначати стратегічні цілі реформування й добирати оптимальні засоби для їх досягнення. Такий підхід забезпечить не лише формальне оновлення судової влади, а й її реальну трансформацію в ефективний інструмент захисту прав і свобод людини. Передусім слід

звернути увагу на наявну організаційну невизначеність вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України, що є однією з ключових проблем сучасного етапу розвитку судової влади. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судову систему становлять місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд. У цьому ж законі зазначено, що для розгляду окремих категорій справ можуть діяти вищі спеціалізовані суди. Така законодавча конструкція створює суперечливу ситуацію, коли вищі спеціалізовані суди функціонують у межах судової системи, проте формально не належать до неї, що фактично позбавляє їх чітко визначеного організаційно-правового статусу. Це породжує низку практичних труднощів у їх діяльності, зокрема у питаннях підпорядкування, фінансування, кадрового забезпечення та взаємодії з іншими ланками судової влади.

У цьому контексті цілком логічним є необхідність законодавчого врегулювання організаційного статусу вищих спеціалізованих судів, зокрема шляхом внесення змін до частини третьої статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у якій доцільно чітко передбачити, що до системи судоустрою належать не лише місцеві та апеляційні суди, а й Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності поряд із Верховним Судом. Такий підхід дозволить усунути правову невизначеність, чітко вписати спеціалізовані суди у структуру судової системи та створити нормативну основу для ефективної взаємодії між різними рівнями судової юрисдикції.

Водночас не менш важливим аспектом є оптимізація організаційного забезпечення діяльності вищих спеціалізованих судів, що на сучасному етапі розвитку правосуддя залишається малопріділеною сферою. Попри те, що в умовах воєнного стану та економічної нестабільності питання інституційного розвитку судової системи часто відсувається на другий план, підвищення ефективності роботи спеціалізованих судів є стратегічно важливим завданням, оскільки саме вони відіграють ключову роль у забезпеченні

реалізації принципів верховенства права, боротьбі з корупцією, захисті прав інтелектуальної власності та вирішенні складних категорій справ.

Робота апарату суду має визначальне значення для функціонування судової установи, адже саме він забезпечує безперебійність, стабільність та якість судового процесу, виконуючи широкий спектр організаційних і технічних завдань, що не належать безпосередньо до відправлення правосуддя. Від професійності та відповідальності працівників апарату залежить не лише ефективність судового розгляду, а й рівень довіри громадськості до судової влади. Саме працівники апарату забезпечують підготовку справ до розгляду, організацію судових засідань, діловодство, взаємодію з учасниками процесу, а також виконують функції комунікації суду із суспільством.

З огляду на це, підвищення ефективності діяльності спеціалізованих судів потребує модернізації їх організаційних структур, впровадження сучасних механізмів управління персоналом, цифровізації діловодства та інформаційних процесів. До організаційної функції апарату суду належить управління кадровими ресурсами, визначення структури, штатного розпису, розподіл функціональних обов'язків, видання внутрішніх розпорядчих документів, забезпечення соціально-правового захисту працівників. Важливо також удосконалити інформаційну функцію апарату суду, що полягає у зборі, обробці та поширенні даних про судову діяльність, забезпеченні відкритості та прозорості судового процесу, а також формуванні позитивного іміджу судової влади.

Складність цієї діяльності полягає у необхідності балансувати між внутрішньою адміністративною ефективністю та зовнішньою публічною відкритістю суду, забезпечуючи при цьому дотримання принципів незалежності суддів і недопущення будь-якого втручання в їхню діяльність [26]. Тому сьогодні нагальною є потреба у створенні цілісної моделі управління спеціалізованими судами, яка б гарантувала не лише їх

функціональну автономію, а й ефективну взаємодію з іншими органами судової влади, виконавчої та законодавчої гілок.

Отже, оптимізація організаційної структури та вдосконалення правового статусу вищих спеціалізованих судів є необхідною передумовою для підвищення якості правосуддя в Україні, утвердження його прозорості та зміцнення довіри громадян до судової системи загалом [28].

Подальший розвиток правового регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні має відбуватися у напрямі глибокої модернізації як нормативно-правових, так і організаційно-функціональних засад їх діяльності. Насамперед, ключовим вектором має стати впровадження сучасних цифрових технологій у судовий процес, зокрема системи електронного судочинства, яка сприятиме спрощенню процедур подання документів, прискоренню розгляду справ, забезпеченню прозорості та зручності доступу громадян до правосуддя. Цифровізація судової системи дозволить мінімізувати бюрократичні бар'єри, підвищити ефективність комунікації між судами, учасниками процесу та іншими державними інституціями, а також забезпечить відкритість і публічність діяльності спеціалізованих судів, що є важливою умовою для зміцнення довіри суспільства до судової влади.

Водночас одним із ключових напрямів реформування має стати оптимізація доступу до правосуддя, яка передбачає створення максимально сприятливих умов для реалізації громадянами свого права на судовий захист. Це стосується як територіальної доступності спеціалізованих судів, так і процесуальної простоти звернення до них, включно з можливістю подання позовів, заяв та апеляцій через електронні сервіси. Такий підхід дозволить зробити правосуддя більш зручним, оперативним і неупередженим, а отже підвищити рівень його соціальної ефективності.

Не менш важливим аспектом є вдосконалення чинного законодавства щодо організаційного визначення місця вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України. На законодавчому рівні необхідно чітко

закріпити їх статус як невід'ємної складової судової системи, визначити підстави утворення, функції, а також механізми контролю ефективності діяльності. Це дозволить забезпечити системність судової влади, уникнути дублювання повноважень та створити умови для ефективної взаємодії між різними рівнями судової юрисдикції.

Крім того, потребує оновлення нормативне регулювання діяльності апарату спеціалізованих судів та повноважень голови апеляційної палати вищого спеціалізованого суду. Йдеться, зокрема, про уточнення адміністративних, координаційних і представницьких функцій голови суду, удосконалення механізмів управління персоналом, організації документообігу та цифрових процесів, а також запровадження ефективних механізмів внутрішнього контролю.

Таким чином, реформування системи правового регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів має бути спрямоване не лише на усунення організаційних недоліків, а й на створення сучасної, відкритої та технологічно розвиненої моделі судочинства, яка відповідатиме європейським стандартам, забезпечуватиме реальний захист прав людини та сприятиме підвищенню авторитету судової влади в Україні.

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що подальший розвиток правового регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів в Україні є одним із ключових напрямів зміцнення судової влади та підвищення ефективності функціонування всієї системи правосуддя. У сучасних умовах євроінтеграційного курсу держави особливої актуальності набуває необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, що передбачає глибоку модернізацію організаційних, процесуальних та технологічних засад діяльності спеціалізованих судових інституцій.

Крім того, особливої уваги потребує оптимізація доступу до правосуддя, яка передбачає створення реальних умов для рівного та своєчасного розгляду справ незалежно від соціального статусу, місця проживання чи матеріального

становища громадян. Забезпечення справедливого судового розгляду є фундаментальним принципом демократичної держави, а його реалізація неможлива без сучасного, гнучкого та доступного судового механізму.

Важливим етапом подальшого реформування має стати посилення правового захисту у сфері інтелектуальної власності, що є необхідною умовою розвитку інноваційної економіки та інтеграції України до європейського правового простору. У цьому контексті ухвалення комплексного спеціалізованого закону «Про Вищий суд з питань інтелектуальної власності» має закріпити на нормативному рівні правовий статус цього суду, його компетенцію, порядок формування суддівського корпусу, а також принципи діяльності, що ґрунтуються на незалежності, професійності та ефективності.

Не менш важливим напрямом удосконалення є внесення змін до чинного законодавства з метою чіткого визначення місця вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України. Це забезпечить усунення наявної організаційної невизначеності, підвищить прозорість і логічність судової структури, створить належні умови для узгодженої роботи всіх ланок судової влади. Водночас потребує оновлення нормативна база, що регулює діяльність апарату спеціалізованих судів і повноваження голови апеляційної палати, аби посилити управлінську ефективність і забезпечити якісне кадрове, інформаційне та аналітичне супроводження судових процесів.

Таким чином, розвиток правового регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів має здійснюватися на засадах системності, стратегічного планування та орієнтації на європейські стандарти судочинства. Удосконалення цієї сфери сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, забезпеченню незалежності судової влади, підвищенню довіри громадян до судової системи та зміцненню верховенства права як фундаментального принципу демократичного суспільства.

Висновки до Розділу 3

Отже, узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що подальший розвиток правового регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів України має здійснюватися в межах комплексного та системного підходу до судової реформи. Ключовим чинником удосконалення судової системи повинно стати впровадження сучасних цифрових інструментів, зокрема системи електронного судочинства, яка забезпечить прозорість, оперативність і доступність судових процедур, а також мінімізує корупційні ризики. Не менш важливим напрямом є створення ефективних механізмів для реального доступу громадян до правосуддя незалежно від їхнього соціального чи майнового становища, що є невід'ємною умовою функціонування правової, демократичної держави.

Крім того, потребує нормативного врегулювання питання організаційного статусу вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України, що сприятиме усуненню правових колізій, підвищенню узгодженості судової структури та зміцненню її інституційної спроможності. Водночас необхідним є оновлення нормативної бази, яка регулює діяльність апарату спеціалізованих судів і повноваження їх керівних органів, що дозволить забезпечити належне кадрове, інформаційне та аналітичне забезпечення судових процесів.

У підсумку, формування ефективної моделі правового регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів повинно ґрунтуватися на принципах системності, стабільності, прозорості та відповідності європейським стандартам правосуддя. Це, у свою чергу, стане запорукою підвищення довіри громадян до судової влади, зміцнення її незалежності та утвердження верховенства права як основоположної цінності сучасного українського суспільства.

ВИСНОВКИ

Функціонування вищих спеціалізованих судів є важливою гарантією реалізації принципу спеціалізації судової влади, що зумовлює підвищення якості правосуддя, ефективності судочинства та забезпечення глибокого, фахового підходу до розгляду складних і специфічних категорій справ. Їх поява є закономірною реакцією держави на необхідність створення високопрофесійних судових інституцій, спроможних розглядати справи, які потребують не лише загальних правових знань, а й вузькопрофільної компетентності в окремих галузях права.

Таким чином, вищі спеціалізовані суди займають особливе місце у системі судоустрою України, виконуючи роль інтелектуальних центрів судової експертизи, що сприяють підвищенню якості правосуддя, єдності судової практики та забезпеченню ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Їхнє значення виходить за межі процесуальних функцій, адже вони водночас зміцнюють довіру до судової влади, посилюють її незалежність та неупередженість, що є основоположними засадами демократичної держави. Створення таких судів, як Вищий антикорупційний суд і Вищий суд з питань інтелектуальної власності, має глибоке ціннісне підґрунтя, оскільки воно спрямоване на посилення судового захисту у сферах, де порушення прав, зловживання владою та прогалини правового регулювання особливо відчутно впливають на суспільство та державу. Це підтверджує прагнення українського законодавця сформувати сучасну модель судоустрою, орієнтовану на функціональну ефективність, прозорість та підвищення рівня суспільної довіри до судової системи.

Разом із тим відсутність належної законодавчої інтеграції вищих спеціалізованих судів у структуру судової системи породжує низку як теоретичних, так і практичних проблем, зокрема невизначеність їхнього процесуального статусу, місця в судовій ієрархії та меж юрисдикції, що

створює ризики виникнення правових колізій, нестабільності судової практики. Незважаючи на це, вищі спеціалізовані суди посідають унікальне місце у судовій системі України як галузеві судові інституції, діяльність яких спрямована на забезпечення найвищого рівня правосуддя у сферах, що мають підвищене суспільне значення.

Вони є практичним проявом принципу спеціалізації судової діяльності, що гарантує не лише ефективність правосуддя, але й втілення засад верховенства права у національній правовій системі. Принцип спеціалізації, закріплений у законодавстві, виступає однією з основних засад побудови судової системи, передбачаючи створення вузькопрофільних судів, які завдяки спеціальній компетенції та професійному кадровому складу здатні забезпечувати якісний і неупереджений розгляд справ у специфічних галузях права.

Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності, які мають особливу юрисдикцію та покликані забезпечити правосуддя у сферах, що мають безпосередній вплив на розвиток держави, економіки та правової системи. Однак актуальною проблемою залишається те, що законодавчо вищі спеціалізовані суди не включено до структури судів загальної юрисдикції, оскільки чинне законодавство визначає її лише на рівні місцевих, апеляційних судів та Верховного Суду. Це створює термінологічну та організаційну невизначеність, яка негативно впливає на цілісність судової системи та потребує нормативного врегулювання.

Особливістю правового статусу вищих спеціалізованих судів є також те, що їх створення можливе виключно шляхом ухвалення окремого закону за ініціативою Президента України, що підкреслює їхнє особливе значення для забезпечення стабільності та передбачуваності правосуддя. На сьогодні лише Вищий антикорупційний суд фактично функціонує, тоді як Вищий суд з питань інтелектуальної власності, хоч і передбачений законодавством, досі не створено через відсутність спеціального закону, суддівського корпусу та належного забезпечення, що свідчить про непослідовність реалізації судової

реформи та недостатню практичну імплементацію її засад. Правовий статус вищих спеціалізованих судів визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а також спеціальними нормативно-правовими актами, проте чинна законодавча база залишається фрагментарною та потребує системного вдосконалення. Вона не містить чітко окреслених принципів діяльності таких судів, що ускладнює забезпечення їхньої ефективності та самостійності у здійсненні правосуддя. Тому актуальним є формування цілісної системи спеціальних принципів діяльності вищих спеціалізованих судів, яка б враховувала їхню галузеву специфіку, юрисдикційні особливості та суспільну значущість.

При цьому визначальним залишається принцип верховенства права, який виступає не лише основоположною доктриною, але й практичним орієнтиром діяльності судової влади. Крім того, для забезпечення ефективності та прозорості діяльності судової системи необхідно впроваджувати сучасні цифрові механізми, зокрема систему електронного судочинства, що сприятиме відкритості, швидкодії процесів і зниженню корупційних ризиків.

Отже, розвиток правового регулювання діяльності вищих спеціалізованих судів має відбуватися на засадах системності, стабільності та відповідності європейським стандартам судочинства, що дозволить зміцнити незалежність судової влади, підвищити рівень довіри громадян до правосуддя та забезпечити ефективну реалізацію принципу верховенства права як базового орієнтиру сучасної демократичної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Медведик Л. О. Місце вищих спеціалізованих судів в системі судоустрою України та їх адміністративна юрисдикція. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія : Юридичні науки. 2018. № 1. С. 23–29.
2. Крусан Р. А. Реформування системи судоустрою України: досвід, сучасність, тенденції: дис.. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 254 с.
3. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / за ред. В.Т. Бусел. К. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1728 с.
5. Москвич Л. М. Принцип спеціалізації судів: вітчизняний та світовий досвід. *Право України*. 2008. № 9. С.26-30.
6. Сибільова Н. Теоретичні основи побудови судової системи України. *Право України*. 2009. № 6. С.38-45.
7. Стрижак А.А. Судове управління в Україні: Теоретичні основи і правове регулювання: монографія. Ужгород: Патент, 2004. 120 с.
8. Шишкін В. І. Судові системи країн світу : навч. посіб. : у 3 кн. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 336 с.
9. Городовенко В. В. Спеціалізація суддів як гарантія забезпечення належної якості та ефективності правосуддя. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 1. С. 13-16
10. Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо спеціалізації суддів: прийнятий на 13-ому пленарному засіданні КРЄС (Париж, 5–6 листоп. 2012 р.). Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. URL: <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-konsultatyvnoyi-rady-yevropeyskyh-suddiv-ccje>

- 11.Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 1 : А–Є : 42000 сл. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ: Аконіт, 1998. 910 с.
- 12.Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Правова єдність, 2010. 525 с.
- 13.Висновок Комітет з питань правової політики стосовно Проекту закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» №2742 від 15 січня 2020 року. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67888&pf35401=52988>
- 14.Молдован В. В., Мельник С. М. Судоустрій України : навч. посібник. Київ: Алерта, 2013. 280 с.
- 15.Москвич Л. М. Напрями оптимізації судоустрою України. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 4 (128). С. 25–31.
- 16.Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: монографія. Київ : Атіка, 2004. 288 с.
- 17.Фоміна М. А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій». *Часопис Київського університету права*. 2013. №1. С. 67–69.
- 18.Туркіна І. Є. Типології правових систем і роль органів судової системи в механізмі держави. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2018. Вип. 10. С. 13-17.
- 19.Про Вищий антикорупційний суд. Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
- 20.Чумак В. В. Роль і місце вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 250-257.
- 21.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «CASE OF PIERSACK V. BELGIUM» (Application №8692/79) від 01.10.1982. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57557>
- 22.Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів: Край, 2007. 192 с.

23. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
24. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29 вересня 2017 року № 299/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299/2017>
25. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
26. Назаров І. В. Судова реформа як частина правової реформи в Україні. *Вісник Вищої ради юстиції*. № 1 (5). 2011. С. 63–68.
27. Городовенко В. В. Принципи судової влади : монографія. Харків: Право, 2012. 448 с.
28. Квасневська Н. Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд. *Форум права*. 2015 № 5. С. 112-119.
29. Гнатюк С. С., Богомазова І. О. Принцип інстанційності та інстанційна підсудність в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник*. 2015. С. 130-138.
30. Шевчук С. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України. *Право України*. 2011. №5. С. 175– 186.
31. Пасечник О.В., Дудченко В.В. Оксюморони метамодерну у правовій реальності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. №1. С.8-12.
32. Шевчук С. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України. *Право України*. 2011. №5. С. 175– 186.
33. Висновок Венеціанської комісії до проекту Закону про внесення змін до Конституції, що посилюють незалежність суддів від 15 червня 2013 року № 722/2013. Офіційний сайт Верховного Суду України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2013_014_2013_06_15.pdf.
34. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право. 2008. 240 с.

- 35.Скрипченко В. О. Незалежність суддів як гарантія законності в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №3. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/44.pdf
- 36.Віапіана Ф. Фінансування судової системи: як система бюджетування впливає на правосуддя? Порівняльний аналіз на прикладі трьох досліджень. *Слово Національної школи суддів України*. № 2 (27) 2019. С.24–46.
- 37.Про стан виконання в державі Конституції та законів України щодо забезпечення самостійності судів та незалежності суддів. З'їзд суддів України; Рішення від 26.06.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0004415-07#Text>
- 38.Савенко М. Співвідношення інтересів держави, суспільства, людини: конституційний аспект. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м.Київ, 27 червня 2019 р.). Київ : ВАІТЕ, 2019. С. 257-269.
- 39.Скрипченко В. О. Незалежність суддів як гарантія законності в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. URL: http://lsej.org.ua/1_2020/44.pdf
- 40.Савенко М. Д. Підстави прийняття нової конституції. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації : збірник тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року)*. Хмельницький : Хмельницький ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2019. Ч.2. С. 141-151.
- 41.Шатрава С. О. Адміністративно-правові засади запобігання корупції в органах Національної поліції України: дис. д-ра юрид наук:12.00.07. Х., 2017. 433 с.
- 42.Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29 вересня 2017 р. № 299/2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/299/2017>.

- 43.Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 09.11.2021 у справі № 826/9751/14 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100973142>.
- 44.Ткачук О. С. Класифікація елементів права на справедливий суд: національна теорія та практика Європейського Суду з прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 71-77.
- 45.Судова влада та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії: Висновок Консультативної ради європейських суддів № 18 (2015) від 16 жовтня 2015 р. URL: <http://vkksu.gov.ua/ua/mijnarodnespivrobitnitstvo/perelik-dokumentiv-radi-evropiu-sferi-sudochinstva>.
- 46.Керноз Н. Є., Берднік І. В. Проблемність законодавчого врегулювання підсудності та її видів в національному судочинстві. *Молодий вчений*. 2014 р. № 11 (14). С. 160–165.
- 47.Рішення Європейського суду з прав людини Case Of Monnell And Morris V. The United Kingdom» (Application no. 9562/81; 9818/82). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57541%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57541%22]}).
- 48.Левицький В., Петренко В. Удосконалення системи судового захисту прав інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 1/2015. С. 64–70.
- 49.Воловик С. IP-суд як суб'єкт реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С.13-17.
- 50.Жуков С. В. Феномен доброчесності: до питання методології дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 5, т. 1. С. 23-26. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/5/tom_1/7.pdf.
- 51.Орлюк О., Чернишук П. Досвід патентних судів у країнах Європи. *Юридична газета online*. URL: <https://yurgazeta.com/golovna/dosvidpatentnih-sudiv-u-krayinah-evropi.html>.

52. Чеченко К. О. Принцип доброчесності державної служби: етимологія та генеза морально-етичної норми. *Київський часопис права*. 2022. Вип. 1. С.143-151. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dbe80257-d6c9-4822-a092-e2e2a8a0c57e/content>.
53. Howard P. K. Life without Lawyers: Liberating Americans from Too Much Law. New York: Norton, 2009. 343 p.
54. Гуменний О. Нові суб'єкти судової влади та їхні функції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 336-341.
55. Вищий суд з питань інтелектуальної власності: процес створення триває. *Юридична газета online*. 2020. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorskepravo/vishchiy-sud-z-pitan-intelektualnoyi-vlasnosti-proces-stvorenniyatrivae.html>.
56. Гедульянов В. Е. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 212 с.
57. Гетманцев М. О. Електронне судочинство: порівняльний аналіз цивільного і господарського процесуального законодавства. *Приватне право і підприємництво*. 2020. Вип. 20. С. 49-52.
58. Антипова І. Л. Адміністративні повноваження вищого антикорупційного суду. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 203–206.
59. Антипова І. Л. Завдання та функції вищого антикорупційного суду: адміністративно-правовий аспект. *Юридична наука*. 2019. № 10. С. 177–181.
60. Жуков С. В. Феномен доброчесності: до питання методології дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 5, т. 1. С. 23-26. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/5/tom_1/7.pdf.